

Paweł Skubisz

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Badań Historycznych

ORCID 0000-0002-8505-6219

Polityka kadrowa w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w latach 1981–1983 z perspektywy aparatu bezpieczeństwa

Personnel Policy at the Ministry of Foreign Affairs in 1981–1983 from the Perspective of the Security Apparatus

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest przedstawienie historii przeglądu kadr w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w latach 1981–1983, przeprowadzonego w realiach stanu wojennego. Był on elementem represji wobec urzędników i próbą uporządkowania polityki personalnej w służbie dyplomatycznej. W tekście zostały pokazane relacje między aparatem bezpieczeństwa a MSZ oraz wewnętrzne tarcia w gronie przedstawicieli wywiadu wojskowego i wywiadu cywilnego PRL, czyli między Zarządem II Sztabu Generalnego WP a Departamentem I MSW. Głównym tłem sporu stała się kwestia kontroli tego strategicznego resortu w strukturze administracji rządowej PRL, będącego jednocześnie – jako instytucja przykrycia dla oficerów komunistycznego wywiadu – fundamentem prowadzenia operacji zagranicznych.

SŁOWA KLUCZOWE: czystki personalne, represje, PRL, MSZ, dyplomacja, Departament I MSW, Zarząd II SG WP, wywiad, Komitet Obrony Kraju, stan wojenny

ABSTRACT: The aim of this study is to outline the course of the personnel review at the Ministry of Foreign Affairs in 1981–1983, conducted under martial law. It formed part of the repressive measures against officials and represented an attempt to reorganize personnel policy within the diplomatic service. The text highlights the relations between the security apparatus and the Ministry of Foreign Affairs, as well as the internal tensions between representatives of the Polish People's Republic military and civilian

intelligence services – namely between the Polish Army General Staff Directorate II and the Ministry of Internal Affairs Department I. At the heart of the dispute was the question of control over this strategic ministry within the structure of the Polish People's Republic government administration, which also served – as a cover institution for Communist intelligence officers – as the basis for conducting foreign covert operations.

KEYWORDS: personnel purges, repression, Polish People's Republic, Ministry of Foreign Affairs, diplomacy, Ministry of Internal Affairs Department I, Polish Army General Staff Directorate II, intelligence, National Defence Committee, martial law

Wstęp

Polityka zagraniczna to jeden z najbardziej newralgicznych obszarów funkcjonowania państwa, szczególnie istotny w przypadku reżimów autorytarnych, do których zaliczyć należy także PRL – kraj niesuwerenny, podporządkowany celom politycznym sformułowanym w Moskwie dla całego bloku wschodniego. Można oczywiście dyskutować, jak duża była zależność PRL od ZSRS i w jakich obszarach się przejawiała, ale nie zmienia to faktu, że władze komunistyczne w Polsce do pracy poza granicami kraju potrzebowały pracowników reprezentujących ich interesy. W dodatku zaufanych, ideowych i nieulegających wpływom politycznym czy agenturalnym. Teoretycznie takich właśnie dyplomatów miało zatrudniać kierownictwo resortu spraw zagranicznych przy czynnym udziale Wydziału Zagranicznego KC PZPR, a także bezpieki badającej wielowymiarowo życiorysy kandydatów. Pomimo wielopoziomowej selekcji rzeczywistość okazywała się czasem odległa od oczekiwań.

Brakuje obecnie systemowych badań nad ogółem dyplomatów i urzędników zatrudnionych w MSZ w czasach PRL. Pobieżna obserwacja pozwala zaryzkować twierdzenie, że pracownicy resortu nie tworzyli skonsolidowanego i jednorodnego zespołu kadrowego. *Gros* peerelowskich pracowników resortu spraw zagranicznych stanowili oczywiście dyplomaci zawodowi zatrudnieni w Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz w przedstawicielstwach PRL na świecie. Grupę tę uzupełniali partyjni nominaci, którzy dzięki osobistym koneksjom uzyskiwali najwyższe stanowiska dyplomatyczne, w tym ambadorskie, głównie ze względu na swoje polityczne zasługi w Komitecie Centralnym czy komitetach wojewódzkich PZPR lub sukcesy w sferze naukowej czy gospodarczej. Dodat-

kowo na stanowiskach wyższego i średniego szczebla zatrudniano oficerów SB i LWP, pełniących służbę w aparacie wywiadowczym PRL. Rywalizowali oni wzajemnie o jak najlepsze uplasowanie w MSZ, nie tylko z przyczyn operacyjnych, lecz także czysto prestiżowych czy ekonomicznych. Animozji można oczywiście zauważyć więcej, dotyczyły one niemal wszystkich wymienionych grup pracowników zatrudnionych w MSZ. Był to efekt wielowektorowych tarć na linii resort spraw zagranicznych – rząd – partia – aparat bezpieczeństwa, dalej zaś konfliktów o charakterze ambicjonalnym i różnic charakterologicznych dyplomatów, ale także narastającego „obciążenia historycznego”. Uwidoczniło się to szczególnie mocno w ostatniej dekadzie PRL, kiedy po okresie rządów ekipy I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka kraj znalazł się w ostrym kryzysie gospodarczym i społeczno-politycznym, którego najbardziej widocznym elementem stały się protesty Sierpnia '80. Wynikało to z błędów popełnionych przez tę ekipę, ale za złą sytuację obwiniano również dyplomatów, którzy realizowali politykę otwarcia się na Zachód. W realiach stanu wojennego znaleźli się więc oni w orbicie szczególnego zainteresowania aparatu partyjnego i bezpieczeństwa.

W historiografii kwestia polityki kadrowej w MSZ w latach osiemdziesiątych praktycznie nie istnieje, poza pojedynczymi pracami Pawła Ceranki oraz publikacjami o charakterze wspomnieniowym¹ nie ma poważniejszych opracowań na ten temat. Panuje raczej zgodne przekonanie, że do czasu przełomu politycznego z 1989 r. w zakresie kształtowania kadr polskiej dyplomacji działo się niewiele, co nie do końca jest zgodne z prawdą. Prawdopodobnie wynika to z ułomnej bazy źródłowej, utrudniającej analizę polityki kadrowej w MSZ, szczególnie w interesujących nas latach osiemdziesiątych. Niestety w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie nie zachowały się materiały dokumentujące dobór pracowników, ich oceny, a także systemowy przegląd kadrowy z 1982 r. (i lat kolejnych) oraz tzw. atestację służby zagranicznej z drugiej połowy dziewiętej dekady XX w. Informacji na ten temat nie zawierają także teczki osobowe pracowników MSZ, przekazywane sukcesywnie już od kilku lat do Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Zdecydowanie więcej danych dotyczących polityki kadrowej pojawia się tylko w materiałach Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego PZPR prze-

¹ P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 1949–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 1 (27), s. 247–307; J. Winiewicz, *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Poznań 1985; T. Kosobudzki (Z. Kacpura), *MSZ od środka*, Warszawa 1990; M. Tomala, *Z dni chmurnych i górnych w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych*, Toruń 2002; E. Noworyta, *Polityka i dyplomacja. Wspomnienia ambasadora*, Łódź 2008.

chowywanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a także w materiałach Komitetu Obrony Kraju zdeponowanych wcześniej w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie-Rembertowie, a ponad dwie dekady temu przeniesionych do Archiwum IPN w Warszawie. Dlatego tak istotny z punktu widzenia oceny kadr MSZ jest zbiór dokumentów wytworzony przez cywilny i wojskowy aparat bezpieczeństwa państwa. Szczególnie chodzi tu o materiały wywiadu, czyli Departamentu I MSW i Zarządu II Sztabu Generalnego WP. Obie instytucje wywiadowcze nie tylko prowadziły swoją działalność operacyjną z oficjalnych pozycji dyplomatycznych, lecz także zapewniały osłonę kontrwywiadowczą MSZ. Jej stałym elementem było zbieranie informacji na temat działalności resortu i poszczególnych dyplomatów. Było to ułatwione ze względu na dużą skalę agenturalnych werbunków wśród dyplomatów oraz liczne grono kadrowych pracowników wywiadu zatrudnionych bezpośrednio w MSZ. Niemniej ze względu na charakter tych informacji nie zawsze miały one pokrycie w faktach i do dziś pozostają trudne do zweryfikowania.

Przeprowadzone kwerendy archiwalne pozwalają mimo wszystko na wgląd w sytuację wewnętrzną i kadrową w MSZ w przełomowym momencie wprowadzenia stanu wojennego w grudniu 1981 r. W całej Polsce doszło wówczas do szeregu przeglądów kadrowych, prowadzonych często w sposób bardzo brutalny, przypominający czystki z czasów stalinowskich. Ich celem było zastraszenie społeczeństwa i zwolnienie z pracy w instytucjach państwowych oraz przedsiębiorstwach uspołecznionych osób związanych z opozycją, a szczególnie z Solidarnością. W MSZ zmiany kadrowe zostały przeprowadzone bardziej precyzyjnie, można powiedzieć – punktowo. Niniejszy artykuł przybliży przebieg tych działań, szczególnie założenia oceny pracowniczej i przeglądu kadr z 1982 r. Mimo wskazanych mankamentów bazy źródłowej opisany proces przeglądu kadrowego w MSZ jest najlepiej udokumentowany spośród wszystkich centralnych instytucji i ministerstw PRL, w których wprowadzono Zarządzenie nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie sporządzenia przeglądu i oceny kadr w urzędach naczelnych i centralnych organów administracji państwa².

² Archiwum Rady Ministrów w Warszawie (dalej ARM), Urząd Rady Ministrów, Biuro Prezydialne (dalej URM BP), 1823/4, t. 1, Zarządzenie nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie sporządzenia przeglądu i oceny kadr w urzędach naczelnych i centralnych organów administracji państwa, 12 II 1982 r., k. 122–129. Dwa podpisane egzemplarze tegoż zarządzenia znajdują się także w zasobie AAN. Zob. Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej KC PZPR), Wydział Ekonomiczny (dalej WE), LXIX/344, Zarządzenie nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie sporządzenia przeglądu i oceny kadr

MSZ w optyce aparatu bezpieczeństwa

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. funkcjonariusze cywilnego i wojskowego wywiadu PRL uważnie przyglądali się sytuacji wewnętrznej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Niepokój ich mocodawców z kręgów kierowniczych partii budziły niezdrowa atmosfera w resorcie, poważne trudności z zachowaniem dyscypliny służbowej wśród liczного grona dyplomatów oraz ich wątpliwa lojalność wobec partii komunistycznej, PRL i sojuszniczego ZSRS. Podejmowane wysiłki zmierzające do sanacji nie przynosiły żadnych skutków. Wręcz przeciwnie, sytuacja ulegała systematycznemu pogorszeniu, co było zresztą częścią szerszego procesu erozji wewnętrznej, dotyczącego całego aparatu urzędniczego w Polsce „ludowej” oraz etatowych pracowników PZPR. W wypadku dyplomatów procesu o wiele bardziej destrukcyjnego niż gdzie indziej w polskiej administracji, głównie ze względu na bezpośredni kontakt z bardziej atrakcyjnym światem zachodnim dla osób pochodzących z za żelaznej kurtyny.

Oficerowie SB z Departamentu I MSW (wywiadu cywilnego) zabezpieczający operacyjnie resort spraw zagranicznych zwracali uwagę na negatywne zjawiska, takie jak zdrada, szpiegostwo, dezercje, wykorzystywanie stanowisk do własnych celów, szczególnie do bogacenia się, zawierania małżeństw z obcokrajowcami, przedłużania pobytów zagranicznych, pozostawiania dzieci za granicą, aby mogły dokończyć tam studia³. Ich koledzy z Zarządu II SG WP (wywiad wojskowy) zauważyli, że wśród pracowników resortu „pogłębia się zjawisko rozprężenia ideologicznego i merytorycznego wywołane brakiem sprężystego i operatywnego kierowania”⁴. Za przyczynę uznano zbyt częste rotowanie za granicę i bardzo krótki czas pobytu w Polsce, co skutkowało „oderwaniem od spraw krajowych”. Opinię tę potwierdzała nowa fala ucieczek i dezercji. Według danych wywiadu wojskowego tylko w okresie od sierpnia 1980 do końca marca 1982 r. z placówek dyplomatycznych zdezerterowało 38 osób, a z delegacji zagranicznych do krajów zachodnich nie powróciło do PRL aż 240 pracowników, przy czym przeważająca część odmów dotyczyła osób zatrudnionych na kontraktach zagranicznych róż-

w urzędach naczelných i centralnych organów administracji państwa, 12 II 1982 r., b.p. Dokument ten został niedawno opublikowany w krytycznej edycji źródłowej: P. Skubisz, *Założenia prawne oraz wytyczne do przeglądu kadrowego i oceny kadr w centralnej administracji państwowej PRL w 1982 r.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2025, nr 23, s. 585–633.

³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej AIPN), 3558/4, t. 1, Zagrożenia wynikające z niewłaściwych postaw niektórych pracowników przedstawicielstw PRL za granicą, [maj 1980 r.], k. 129–132.

⁴ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie sytuacji wewnętrznej w MSZ, 28 VII 1981 r., k. 108–109.

nych polskich przedsiębiorstw, nie zaś faktycznie dyplomatów⁵. W tym samym okresie odnotowano aż 17 prób werbunku dyplomatów z placówek w Waszyngtonie, Chicago, Brukseli, Paryżu, Tokio, Meksyku i Katmandu przez oficerów zachodnich wywiadów⁶. Najbardziej spektakularnymi i brzemiennymi w skutki okazały się jednak rezygnacje z funkcji ambasadorów PRL w Waszyngtonie i Tokio już po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r., czyli przypadki Romualda Spasowskiego i Zdzisława Rurarza⁷. Poprosili oni o azyl polityczny, co było wyrazem sprzeciwu wobec działań, które w kraju podejmowała junta gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego. Ich ucieczkę wykorzystano na Zachodzie w wojnie propagandowej z PRL, co przełożyło się na bardziej negatywne ocenianie pracowników MSZ.

Zauważalnie wzrosło zagrożenie kontrwywiadowcze, na co wskazuje nie tylko przytoczona statystyka. Otóż w marcu 1981 r. funkcjonariusze SB dokonali kolejnego zatrzymania amerykańskiego szpiega wywodzącego się z kręgów dyplomatycznych. Tym razem aresztowano Bogdana Walewskiego, naczelnika Wydziału Immunitetów i Przywilejów w pionie Protokołu Dyplomatycznego MSZ, współpracującego z amerykańskim wywiadem już od 1959 r., czyli niemal całe zawodowe życie⁸. Zatrzymanie tego dyplomaty było czymś nadzwyczajnym w realiach polskiego MSZ. W jednej z notatek można znaleźć bardzo negatywną ocenę sytuacji dokonaną przez samych pracowników resortu:

⁵ AIPN, 2602/20752, Pismo szefa Zarządu II SG WP na konferencję szefów zarządów wywiadowczych sztabów generalnych armii państw Układu Warszawskiego w dniach 19–21 IV 1982 r., b.d., k. 48–49; AIPN, 2602/20036, Notatka dotycząca wzmożonej działalności obcych służb specjalnych wobec polskich placówek zagranicznych, 19 V 1981 r., k. 282; AIPN, 2602/20036, Stenogram z odpłaty służbowej, 2 II 1982 r., k. 302, 321; S. Cenciekiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Warszawa 2009, s. 219–224, 230–234, 244–245; W. Bagiński, *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r.* [w:] *Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. P. Knap, M. Dźwigał, P. Skubisz, Szczecin 2021, s. 17–39.

⁶ AIPN, 2602/20752, Pismo szefa Zarządu II SG WP na konferencję szefów zarządów wywiadowczych sztabów generalnych armii państw Układu Warszawskiego w dniach 19–21 IV 1982 r., b.d., k. 50. Podobnie skalę problemów z MSZ i jego pracownikami postrzegali też funkcjonariusze SB z Departamentu I MSW. Zob. AIPN, 3558/4, t. 1, Sprawozdanie zespołu ogólnoooperacyjnego za rok 1979, 22 XI 1979 r., k. 7; AIPN, 3558/4, t. 1, Sprawozdanie zespołu ogólnoooperacyjnego za rok 1980, 17 XI 1980 r., k. 10; AIPN, 3558/4, t. 1, Sprawozdanie zespołu ogólnoooperacyjnego za rok 1981, 11 XII 1981 r., k. 20; AIPN, 3558/4, t. 1, Sprawozdanie zespołu ogólnoooperacyjnego za rok 1982, b.d., k. 39; *ibidem*, Notatka na temat wzrostu zagrożenia placówek zagranicznych PRL i ich kadry w wyniku działania wrogich służb specjalnych po 13 XII 1981 r., 9 IX 1983 r., k. 43.

⁷ P. Pleskot, *Rurarz, Spasowski – żywoty równoległe. Wokół ucieczek ambasadorów PRL w grudniu 1981 r.*, t. 1–2, Warszawa 2023.

⁸ P. Skubisz, *Płotka w sieci. Bogdan Walewski, czyli polski dyplomata i amerykański szpieg* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016 s. 593–722.

Wiadomość o aresztowaniu Bogdana Walewskiego vel Płotka, naczelnika w Protokole Dyplomatycznym MSZ, rozeszła się lotem błyskawicy w resorcie spraw zagranicznych i jest szeroko komentowana zarówno na forum oficjalnym, jak i w rozmowach prywatnych. Dotarła ona również do M[inisterstwa] H[andlu] Z[agranicznego] i G[ospodarki] M[orskiej], gdzie uchodzi za pewnego rodzaju sensację polityczną. Na szczęble dyrektorskim MSZ mówi się, że powodem aresztowania Walewskiego była współpraca z wywiadem amerykańskim [...]. Aktywiści partyjni są pełni uznania dla władz bezpieczeństwa i aresztowanie Walewskiego oceniają jako wielki sukces organów kontrwywiadu polskiego. Ocenie tej towarzyszą także uzasadnione obawy, że wykrycie już drugiego szpiega w środowisku długoletnich pracowników MSZ rzuca poważny cień na naszą służbę zagraniczną, co może spowodować określone konsekwencje⁹.

Rzeczywiście, kolejny zatrzymany szpieg amerykański wpisywał się w czarną serię zdrad pracowników zatrudnionych w dyplomacji czy handlu zagranicznym. Wymienić tutaj można choćby Stanisława Dembowskiego¹⁰ z MSZ, Leszka Chrósta¹¹, pracownika „Metalexpotru”, a następnie dyrektora pionu Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego i Maszyn Rolniczych, czy Alicję Wesołowską¹², pracownicę ONZ spoza puli PRL¹³. Dlatego po aresztowaniu Walewskiego w MSZ słusznie obawiano się represji ze strony aparatu bezpieczeństwa.

Faktycznie na nieodpowiedzialne zachowania dyplomatów nie potrafili wpłynąć oficerowie Departamentu I MSW czy Zarządu II SG WP, którzy zabezpieczali kontrwywiadowczo MSZ. Wywiad cywilny realizował to zadanie w sposób usystematyzowany niemal od początku Polski „ludowej”. Już w styczniu 1946 r. w statucie Wydziału II Samodzielnego MBP wśród zadań wywiadu proponowano uwzględnić obserwację własnych – polskich – placówek dyplomatycznych. W kolejnych latach zabezpieczeniem MSZ zajmował się Departament VII MBP,

⁹ AIPN, 0582/157, t. 3, Notatka, 29 III 1981 r., k. 197.

¹⁰ P. Skubisz, „Z całą surowością prawa...”. *Historia Leszka Chrósta – współpracownika wywiadu amerykańskiego* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 631–672.

¹¹ P. Skubisz, *Amerykański list do agenta. Szpiegowska sprawa Stanisława Dembowskiego*, „Nasza Historia” 2022, nr 11 (103), s. 45–48.

¹² AIPN, 0582/78, t. 1–8, Akta kontrolne śledztwa w sprawie przeciwko Alicji Wesołowskiej; AIPN, 02269/1, t. 1–6, Segregator materiałów wstępnych krypt. „Alwe” Alicja Wesołowska; AIPN, 01255/275/D, Alicja Wesołowska.

¹³ Na temat tzw. kwot narodowych w obsadzie personalnej Sekretariatu ONZ zob. R. Sonnenfeld, *Funkcje i struktura Sekretariatu ONZ*, Warszawa 1967, s. 134–140; E.J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1982, s. 479.

a następnie Departament I Kds.BP¹⁴. Po przemianach politycznych z Października '56 presja kontrwywiadowcza na pracowników służby zagranicznej PRL znacznie zmalała, choć nadal była realizowana przez wywiad cywilny – Departament I MSW. Sytuacji nie zmieniło powołanie w 1961 r. nowego Wydziału Kontrwywiadowczego w Departamencie I MSW, głównie dlatego, że zabezpieczeniem ministerstwa zajmował się tylko jeden z jego zespołów¹⁵.

W 1969 r. rozpoczęto prowadzenie nowej sprawy obiektowej krypt. „Baza” (1969–1990) na resort spraw zagranicznych¹⁶. Kontynuowanie zabezpieczenia MSZ przez wywiad zostało potwierdzone w zarządzeniu nr 0045/70 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zakresu pracy oraz regulaminu organizacyjnego Departamentu I MSW z 17 maja 1970 r.¹⁷ Zadanie zabezpieczenia MSZ powierzono wówczas funkcjonariuszom Wydziału X Departamentu I MSW, który odpowiadał za informację i analizy. Jednocześnie wszystkie nowo zatrudniane do resortu osoby były poddawane ocenie w ramachteczki sprawy obiektowej krypt. „Zagranica” (1969–1990)¹⁸. W latach siedemdziesiątych XX w. do zabezpieczenia MSZ włączono jeszcze Wydział XV Departamentu I MSW, który odpowiadał za techniczne zabezpieczenie placówek zagranicznych, a wspólnie z Wydziałem X kontrolował działalność Wydziału Ochrony Placówek w MSZ. Z biegiem czasu uściślano zasady ochrony kontrwywiadowczej resortu dyplomacji i wydano szereg kolejnych zaleceń czy instrukcji. O potrzebie działania wywiadu politycznego na terenie MSZ wspomina np. dokument *Tezy wykładu na temat niektórych problemów wywiadu w zakresie współdziałania z innymi jednostkami SB* z 3 lutego 1976 r.¹⁹ czy też zarządzenie nr 005/80 dyrektora Departamentu I MSZ w sprawie zasad postępowania przy organizacji ochrony i zabezpieczenia zagranicznych placówek PRL z 25 lipca 1980 r.²⁰ Warto jeszcze zaznaczyć, że funkcjonariusze Wydziału X Departa-

¹⁴ Zagadnienie to jest już opisane w historiografii, zob. W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 2, Warszawa 2017, s. 224–266.

¹⁵ *Ibidem*, s. 244–266.

¹⁶ AIPN, 3558/4, t. 1–5, Sprawa obiektowa krypt. „Baza”, 1969–1990.

¹⁷ Zob. Zarządzenie nr 0045/70 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zakresu pracy oraz regulaminu organizacyjnego Departamentu I MSW, 17 V 1970 r. [w:] *Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL z lat 1953–1990*, wstęp W. Bagieński, wybór i oprac. *idem*, A.K. Piekarska, Warszawa 2020, s. 321.

¹⁸ Dokumentów na ten temat nie udało się odnaleźć, ponieważ zostały one wybrakowane w pierwszej połowie 1990 r. AIPN, 3558/4, t. 1, Plan pracy Zespołu VI Wydziału X Departamentu I MSW, 14 VIII 1983 r., k. 41.

¹⁹ Zob. *Tezy wykładu na temat niektórych problemów wywiadu w zakresie współdziałania z innymi jednostkami SB*, 3 II 1976 r. [w:] *Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL...*, s. 565.

²⁰ Zob. Zarządzenie nr 005/80 dyrektora Departamentu I MSZ w sprawie zasad postępowania przy organizacji ochrony i zabezpieczenia zagranicznych placówek PRL, 25 VII 1980 r. [w:] *ibidem*, s. 660–662.

mentu I MSW prowadzili kartotekę opiniodawczą, nazywaną też kartoteką OCK, która dotyczyła m.in. personelu zatrudnionego w MSZ. W ramach tej kartoteki zbierano wszystkie istotne informacje dotyczące dyplomatów, rzutuujące na ocenę ich lojalności wobec władz PRL czy też ukazujące rzeczywistą postawę polityczną lub moralną²¹.

Na początku lat osiemdziesiątych XX w. rozpracowaniem pracowników MSZ zajęli się także oficerowie Zarządu II SG WP, początkowo w sposób nieformalny²². Zwiększenie aktywności oficerów Zarządu II wynikało ze stanowiska gen. Jaruzelskiego, który był skłonny widzieć bardziej lojalną postawę wobec partii i PRL wśród swoich podkomendnych z LWP niż wśród pracowników innych resortów. Zbiegło się to z procesem odwoływania z placówek zagranicznych oficerów wywiadu wojskowego, którzy zostali zdemaskowani przed CIA przez kpt. Jerzego Sumińskiego, oficera zabezpieczającego Zarząd II SG WP z ramienia WSW²³. Nową pracę znaleźli oni w różnych krajowych urzędach, gdzie zatrudniano ich pod przykryciem na niejawnych etatach. Stąd oficerowie ci nie tylko zabezpieczali wiele instytucji państwowych, nie wyłączając MSZ, lecz także stali się uczestnikami „zakulisowych gier w szeroko pojętym obozie władzy PRL”²⁴. Zdobyte na polu wewnętrznym informacje oficerowie wywiadu wojskowego skrupulatnie przekazywali na biurka swoich przełożonych, czyli ministra obrony narodowej gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego i szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. Floriana Siwickiego. Słowem, stali się oczami i uszami nowej ekipy rządzącej. Szerokim strumieniem, jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego, spływały więc meldunki dotyczące członków organów centralnych i wojewódzkich PZPR, pracowników Ministerstwa Handlu Zagranicznego i podległych mu centrali handlu zagranicznego, Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego i Maszyn Rolniczych i podległych mu zakładów przemysłowych, dziennikarzy, a nawet funkcjonariuszy SB i MO. Jednak pod szczególnym nadzorem znalazł się MSZ. Co więcej, Zarząd II SG WP nie poprzestał tylko na zbieraniu i analizie informacji, ale starał się aktywnie kreować rzeczywistość. Najlepszym tego przykładem była sytuacja

²¹ T. Kosobudzki (Z. Kacpura), *MSZ od środka...*, s. 45–50; W. Bagiński, *Dokumentacja związana z opiniowaniem pracowników służby zagranicznej PRL* [w:] *Ewidencja i kategorie spraw operacyjnych Departamentu I MSW oraz jego poprzedników* (książka w przygotowaniu do druku).

²² W. Bułhak, *Sąsiedzi dalsi i bliżsi. Relacje pomiędzy wywiadem wojskowym a wywiadem cywilnym w Polsce w latach 1947–1990* [w:] *Wojsko – polityka – społeczeństwo. Studia z historii społecznej od antyku do współczesności*, red. J. Jędrzyak et al., Wrocław 2013 („Wrocławskie Studia z Historii Wojskowości”, t. 2), s. 611–614.

²³ S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 219 i n.

²⁴ *Ibidem*, s. 218.

z kwietnia 1981 r., kiedy oficerowie wojskowego wywiadu sformułowali ogólny wniosek o możliwości redukcji aż 111 z 690 etatów w służbie zagranicznej na wybranych placówkach dyplomatycznych PRL²⁵.

Po zatrzymaniu Bogdana Walewskiego wzmożono kontrole w MSZ. Pracownikom przypomniano o zagrożeniach natury kontrwywiadowczej, związanych z działaniem obcych wywiadów. Rozpoczęto też systematyczną kontrolę „zabezpieczenia tajemnicy państwowej i służbowej w MSZ”. Sprawdzano fizyczne sposoby zabezpieczenia i przechowywania dokumentów służbowych, znajdujących się w dyspozycji pracowników resortu oraz w kancelarii tajnej, a także ich kompletność. Robiły to specjalne komisje złożone z pracowników Zespołu Koordynacji i Inspekcji z Gabinetu Ministra Spraw Zagranicznych, najczęściej popołudniami, już po zakończeniu pracy ministerstwa i opuszczeniu pomieszczeń służbowych przez pracowników. Pierwsze kontrole wprowadzone po aresztowaniu Walewskiego wykazały liczne uchybienia i zaniedbania w tym zakresie. Zdzisław Ludwiczak, zastępca dyrektora Gabinetu Ministra Spraw Zagranicznych, pisał:

Przeprowadzona w dniu 13 kwietnia [1981 r.] kontrola zabezpieczenia pomieszczeń biurowych w gmachu MSZ wykazała rażące zaniedbania w przestrzeganiu przepisów instrukcji w sprawie ochrony tajemnicy państwowej i służbowej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Kontrola inspekcyjna stwierdziła następujące nieprawidłowości: 1) przechowywanie dokumentów tajnych i poufnych w otwartych drewnianych szafach, 2) brak plomb na kasach pancernych, 3) niedbałe i nieczytelne plombowanie kas, 4) brak plomby na drzwiach do kancelarii, 5) pozostawienie niezabezpieczonych kalek maszynowych, 6) pozostawienie otwartych okien w pomieszczeniach biurowych, 7) pozostawienie kluczy w drzwiach do pomieszczeń²⁶.

Wzmogło to presję ze strony kierownictwa resortu na podległy mu personel. Miesiąc po zatrzymaniu szpiega USA od urzędników oczekiwano ścisłego przestrzegania przepisów prawa i zasad obowiązujących w MSZ w zakresie bezpieczeństwa informacji. Praca ta przyniosła z czasem efekty, co uwidoczniły dwie kolejne kontrole z grudnia 1981 r., przeprowadzone jeszcze przed

²⁵ AIPN, 2602/20038, Notatka dotycząca rezerw oszczędnościowych w placówkach MSZ za granicą, 28 IV 1981 r., k. 126–136; S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 256.

²⁶ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej AMSZ), Protokół Dyplomatyczny 1981, 7/84, Węgry, Wietnam, ogólne, Pismo do dyrektorów departamentów i biur MSZ w sprawie kontroli stanu zabezpieczenia tajemnicy państwowej, 16 IV 1981 r., b.p.

wprowadzeniem stanu wojennego. W ich wyniku ustalono, że większość urzędników przestrzega zasad przechowywania dokumentów i tylko w kilku przypadkach ujawniono niewłaściwe zachowania polegające np. na niezamykaniu na klucz szafy z dokumentami. Ponownie zwrócono uwagę na długie przechowywania dokumentów przez personel poza kancelarią tajną w gabinetach służbowych, czasami w drewnianych szafach, niezapewniających skutecznej ochrony przed ujawnieniem treści materiałów, np. w wypadku włamania lub wywiadowczej penetracji z zewnątrz. Dodatkowo wskazano na wieloletnie zaniedbania w przekazywaniu niepotrzebnych dokumentów do kancelarii tajnej lub zamkniętych spraw do Archiwum MSZ. Odpowiedzialnymi za rozwiązanie problemu archiwizacji oraz za bieżącą kontrolę nad pracownikami uczyniono dyrektorów pionów merytorycznych MSZ²⁷.

MSZ w optyce PZPR

W trakcie IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR w lipcu 1981 r. władze partyjne w związku z poważnym kryzysem politycznym i gospodarczym, w jakim znalazła się PRL, nakreśliły dla MSZ nowe kierunki działania w sferze polityki zagranicznej. Od polskich dyplomatów oczekiwano intensywnej działalności na rzecz wzmocnienia pozycji Polski na arenie międzynarodowej, szczególnie w bloku państw komunistycznych, a także ochrony polskich interesów gospodarczych oraz polskich obywateli poza granicami kraju. Zapowiedziano reorganizację wewnętrzną resortu oraz oszczędności finansowe w ramach jego działalności, co zresztą w służbie zagranicznej (MSZ i MHZiGM) na podstawie wytycznych prezesa Rady Ministrów procedowano już od lutego 1981 r.²⁸ Było to o tyle kuriozalne, że od dyplomatów równocześnie oczekiwano zwiększenia intensywności działania we wszystkich możliwych obszarach – politycznym, gospodarczym, kulturalnym i wymiany naukowej. Zapowiedziano też uproszczenie systemu planowania i sprawozdawczości, który w latach następnych raczej się skomplikował ze względu na wprowadzenie tzw. atestacji stanowisk. Oczekiwano skuteczniejszej komunikacji wewnątrzministerialnej oraz

²⁷ *Ibidem*, Pismo do dyrektorów departamentów i biur MSZ w sprawie kontroli stanu zabezpieczenia tajemnicy państwowej, 17 XII 1981 r., b.p.

²⁸ *Ibidem*, Zawiadomienie o spotkaniu w dniu 26 II 1981 r. międzyresortowego zespołu do kompleksowego planu oszczędności w zakresie stosunków z zagranicą, 25 II 1981 r., b.p.; *ibidem*, Pismo w sprawie przeglądu pracy MSZ pod kątem oszczędności w zakresie stosunków z zagranicą, 28 II 1981 r., b.p.; *ibidem*, Zawiadomienie o spotkaniu w dniu 16 III 1981 r. międzyresortowego zespołu do kompleksowego planu oszczędności w zakresie stosunków z zagranicą, 12 II 1981 r., b.p.

komunikacji zewnętrznej, w tym celu powołano rzecznika prasowego ministerstwa. Do końca roku kierownictwo MSZ miało rozpocząć przygotowania „do wprowadzenia reformy i adaptacji do współczesnych warunków struktury i sposobu funkcjonowania resortu”²⁹.

Jednocześnie na IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR ósmioosobowy Zespół XVI ds. polityki kadrowej PZPR pod przewodnictwem Zbigniewa Krzyżanowskiego, delegata z województwa katowickiego, sformułował wnioski dotyczące kwestii kadrowych w centralnej administracji państwowej. Dyskusja z udziałem ponad trzydziestu uczestników skoncentrowała się wokół siedmiu węzłowych problemów polityki personalnej. Za decyzjami o przeglądzie kadrowym stały głównie pobudki, które można uznać za element walki z działaczami i sympatykami opozycji demokratycznej, kwestie natury merytorycznej zaś były dopiero na drugim miejscu³⁰, zgodnie zresztą z wcześniejszymi postulatami obrad VII Plenum KC PZPR z 1–2 grudnia 1980 r., podczas których sformułowano wnioski o potrzebie przeprowadzenia przeglądu kadrowego w pierwszym półroczu kolejnego roku. Co do zasady miał on dotyczyć osób zatrudnionych na etatach objętych nomenklaturą KC PZPR, komitetów wojewódzkich, miejskich, dzielnicowych i gminnych PZPR, urzędów centralnych i państwowych zakładów pracy. Przygotowano nawet wstępne przepisy, choć ostatecznie nie przystąpiono do ich realizacji³¹. Dlatego też po IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR powrócono do prac nad wewnętrznym przeglądem kadr, zarówno na płaszczyźnie partyjnej i rządowej, jak i ministerialnej³².

²⁹ *Ibidem*, Plan działań MSZ do końca 1981 r., 4 IX 1981 r., b.p.

³⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Kadr (dalej WK), XIX/24, Sprawozdanie z obrad Zespołu XVI, Polityka kadrowa PZPR, 18 VII 1981 r., b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/29, Sprawozdanie z obrad Zespołu XVI, Polityka kadrowa PZPR, 18 VII 1981 r., b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/37, Zespół XVI, [lipiec 1981], b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/37, Wykaz wniosków i propozycji zgłoszonych w czasie pierwszego dnia obrad Zespołu XVI, [lipiec 1980 r.], b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/1, Stenogram IX Zjazdu PZPR 16–18 VII 1981 r. Zespół XVI, Polityka kadrowa PZPR, 18 VII 1981 r., k. 1–363.

³¹ AAN, KC PZPR, WK, XIX/8, Wytyczne Sekretariatu KC PZPR w sprawie realizacji uchwały VII Plenum, dotyczącej przeglądu i oceny kadr kierowniczych (projekt), grudzień 1980 r., b.p.; AAN, KC PZPR, Wydział Polityki Kadrowej, XX/22, Wytyczne Sekretariatu KC PZPR w sprawie przeglądu i oceny kadr kierowniczych (projekt), styczeń 1981 r., b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/15, Pismo dotyczące spotkania w KC PZPR w sprawie problematyki kadrowej, 23 II 1981 r., b.p.; AAN, KC PZPR, WK, XIX/8, Wytyczne Sekretariatu KC PZPR w sprawie przeglądu i oceny kadr kierowniczych, marzec 1981 r., b.p.; *Dokument nr 36. Protokół nr 41 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR 29 października 1980 r.* [w:] *PZPR a Solidarność 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego*, wstęp T. Kozłowski, Warszawa 2013, s. 236.

³² *Dokument nr 118. Protokół nr 20 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR 22 grudnia 1981 r.* [w:] *PZPR a Solidarność...*, s. 828.

Nieudane próby sanacji

Jeśli chodzi o trudną sytuację na placówkach zagranicznych w 1981 r., to obie instytucje wywiadowcze, czyli Departament I MSW i Zarząd II SG WP, podjęły wyteżoną pracę w celu wykrycia potencjalnych zbiegów, zanim dopuścili się oni dezercji. Wsparcia udzielali im także oficerowie kontrwywiadu z Departamentu II MSW i Zarządu I WSW, ale czynili to incydentalnie i z marnym skutkiem. Zarówno sami dyplomaci, jak i wysłani za granicę oficerowie wywiadu cywilnego czy wojskowego nie stosowali się do przepisów wewnętrznych dotyczących bezpieczeństwa i wchodzili w kontakt z amerykańskimi służbami specjalnymi³³, czego efektem były wspomniane liczne ucieczki. Sytuacja była tak trudna, że o pomoc poproszono Główny Zarząd Wywiadowczy (czyli GRU) Sztabu Generalnego Armii Sowieckiej. Po wytyczne w tej sprawie udał się do Moskwy sam p.o. szef Zarządu II SG WP płk Roman Misztal. Jako remedium szef GRU gen. płk Piotr Iwaszutin zalecił kierowanie do rezydentur zagranicznych oraz do warszawskiej centrali MSZ doświadczonych oficerów wywiadu wojskowego, którzy mieli stanowić pewnego rodzaju wewnętrzny kadrowy stabilizator. Oficerowie mogli na miejscu zapobiegać ucieczkom, choć przede wszystkim powinni byli brać czynny udział w działaniach operacyjnych mających na celu wytypowanie osób gotowych na ten desperacki krok³⁴.

Co więcej, już w drugiej połowie 1981 r. agentura oraz kadrowi pracownicy Zarządu II SG WP zatrudnieni w MSZ zauważyli, że poważnym problemem stały się w MSZ oddolnie tworzące się grupy, których wewnętrznym spoiwem była krytyka kierownictwa ministerstwa, a także spekulowanie o zmianach personalnych w Wydziale Zagranicznym KC PZPR i MSZ. Wynikało to z ogólnej trudnej sytuacji wewnątrz MSZ, gdzie od wielu lat nie było głębszych zmian kadrowych, a rotacja tych samych pracowników między centralą a placówkami tylko pogłębiała problem powstawania wewnętrznych grup i koterii, przetasowywanych między sobą tylko w momencie zmiany kierownictwa resortu, głównie przy politycznych przesileniach w PRL³⁵.

³³ Zob. Instrukcja nr H/J-001/77 dotycząca zasad i trybu postępowania w sytuacjach styku z przedstawicielami służb specjalnych przeciwnika i prób werbunku, 5 IV 1977 r. [w:] *Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL*..., s. 577–579; Zarządzenie nr 005/80 dyrektora Departamentu I MSZ w sprawie zasad postępowania przy organizacji ochrony i zabezpieczenia zagranicznych placówek PRL, 25 VII 1980 r. [w:] *ibidem*, s. 660–662.

³⁴ AIPN, 2602/20038, Notatka dotycząca bieżących spraw operacyjnych omawianych podczas konsultacji w Głównym Zarządzie Wywiadowczym SG SZ ZSRS, 8 IX 1981 r., k. 111.

³⁵ *Ibidem*, Informacja w sprawie sytuacji wewnętrznej MSZ, 28 VII 1981 r., k. 108–109.

Nieprawidłowości w doborze kadr MSZ i w zarządzaniu nimi były znane kierownictwu samego resortu. Już w kwietniu 1981 r. minister Józef Czyrek w trakcie posiedzenia sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych tłumaczył się z polityki kadrowej resortu. Zapewniał wówczas posłów, że nie ma mowy o zatrudnianiu przypadkowych ludzi z zewnątrz, a już szczególnie osób skompromitowanych we wcześniejszych miejscach pracy³⁶. Jednak już na spotkaniu Czyrka z pracownikami ministerstwa, a dokładnie z niemal trzystuosobowym aktywnym partyjnym MSZ, padły bardzo mocne oskarżenia dotyczące tego problemu, szczególnie pod adresem ówczesnego dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia – Leona Tomaszewskiego. Od jego nazwiska wywodzi się nawet określenie „tomaszczyzna”, odnoszące się do fatalnej polityki kadrowej w resorcie. Minister przyznał, że nie mógł sam nadzorować tego obszaru pracy ministerstwa ze względu na ilość obowiązków. Jednocześnie w obecności podwładnych stwierdził, że sytuacja wymknęła się spod kontroli i w jakimś sensie on za to odpowiada. Ale nawet tak koncyliacyjne stanowisko przełożonego nie rozwiązało wewnętrznej trudnej sytuacji w MSZ. Członkowie aktywnego partyjnego pytali, czy słuszne było wysłanie Leona Tomaszewskiego za „karę” na placówkę w Korei jako ambasadora PRL³⁷. Oczywiście przykładów takiej złej polityki personalnej było więcej. Wielkim poruszeniem w MSZ skończyło się choćby wysłanie Emila Wojtaszka na ambasadora PRL w Rzymie. Ten działacz partyjny i wieloletni minister spraw zagranicznych był powszechnie kojarzony z ekipą Gierka, ale też negatywnie oceniany przez większość swoich podwładnych, którzy uważali, że jego kompetencje były niewystarczające do kierowania resortem, a nawet ambasadą. Nominacja została „przyjęta jako posunięcie sprzeczne z procesem odnowy, gdyż E[mil] Wojtaszek jest w tym środowisku uważany wręcz za symbol człowieka umysłowo ograniczonego, niezdolnego do samodzielnego myślenia i działania. [...] jako członek byłej ekipy rządowej może być kolejnym kandydatem do ubiegania się o azyl za granicą”³⁸.

Negatywne opinie o polityce kadrowej wynikały też z bardzo powolnych procesów decyzyjnych, jakie zapadały w MSZ. Z jednej strony eksponowane stanowiska zagraniczne obejmowały tylko osoby rotujące między sobą w „zamkniętym kręgu ambasadorów”, z drugiej MSZ nie reagował na skandale wywoływane przez dyplomatów, nawet jeśli miały one poważne reperkusje medialne.

³⁶ P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR...*, s. 293.

³⁷ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie polityki kadrowej w MSZ (kontynuacja informacji z dnia 22 XII 1981 r.), 8 I 1982 r., k. 320.

³⁸ *Ibidem*, k. 318.

Jedynie ostre stanowisko z kraju gospodarza – i to w obszarze politycznym – przyspieszało działanie polskiego resortu dyplomacji³⁹. Kierownictwu MSZ powszechnie zarzucano nepotyzm. Wśród innych problematycznych zagadnień związanych z polityką kadrową wskazywano jeszcze koneksje, dzięki którym za granicę wyjeżdżali na tzw. dorobek ludzie nieznający języków, nieprzygotowani do służby zagranicznej i bez stosownego doświadczenia. Dostrzegano tutaj trzy obszary napływu ludzi spoza dyplomacji – z sektora pracowników aparatu partyjnego, gospodarki i bezpieczeństwa⁴⁰. W ramach zebrań Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR przy MSZ krytykowano też wysyłanie na placówki emerytowanych wojskowych, szczególnie starszych wiekiem generałów LWP⁴¹.

MSZ po wprowadzeniu stanu wojennego

Sytuacja w MSZ zaostriżyła się jeszcze bardziej wraz z wprowadzeniem stanu wojennego. Krok ten wywołał falę komentarzy ze strony pracowników centrali i placówek podległych ministerstwu. Szczególnie krytyczna była grupa złożona z podsekretarzy stanu, doradców ministra i dyrektorów departamentów. Wśród wyższego personelu resortu zauważyć można było niechęć do wojska, a nawet partii. W wewnętrznych rozmowach podkreślano, że zagrożona jest polityka „odprężenia”, obawiano się „szczególnych następstw stanu wojennego dla Polski”. W grupie najwyższego kierownictwa, po zablokowaniu możliwości wyjazdów zagranicznych, zapanowała paniczna wręcz obawa przed weryfikacją kadr i co za tym idzie – utratą stanowisk⁴². Wszystko pogorszyły jeszcze ucieczki Romualda Spasowskiego i Zdzisława Rurarza. W meldunkach Zarządu II SG WP daje się zauważyć rozdzwięk między kadrą kierowniczą a pracownikami niskiego i średniego szczebla w ocenie wprowadzenia do MSZ przedstawiciela WRON w postaci pełnomocnika wojskowego – komisarza Komitetu Obrony Kraju (KOK). Odebrano to jako „wyraz nieufności władz wojskowych wobec kierownictwa resortu”⁴³. Wśród wyższej kadry ponownie

³⁹ *Ibidem*, k. 321.

⁴⁰ *Ibidem*, k. 319.

⁴¹ P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR...*, s. 294.

⁴² AAN, KC PZPR, WE III, LXIX/353, Informacje o pracy partyjnej w ministerstwach i centralnych urzędach w okresie od wprowadzenia stanu wojennego, marzec 1982 r., k. 28.

⁴³ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie polityki kadrowej w MSZ (kontynuacja informacji z dnia 22 XII 1981 r.), 8 I 1982 r., k. 316; 8 stycznia, *notatka Zarządu II Sztabu Generalnego WP o sytuacji kadrowej MSZ* [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1982*, red. M. Ruchniewicz, współpraca P. Długolecki, Warszawa 2025 (książka w przygotowaniu do druku, dalej: PDD 1982).

wzrosły obawy o utrzymanie zatrudnienia, pracownicy niższego i średniego szczebla widzieli w tym skutek licznych zaniedbań z lat poprzednich, szczególnie w zakresie polityki personalnej. Niżsi stopniem pracownicy wyrażali przy tym dość naiwny pogląd, że „może nareszcie generał Jaruzelski zabierze się za politykę kadrową w służbie zagranicznej”⁴⁴. Co ciekawe, opinie te nie znalazły odzwierciedlenia w oficjalnych stanowiskach formułowanych na niwie partyjnej. W marcu 1982 r. Wydział Organizacyjny KC PZPR podkreślał np., że atmosfera polityczna wśród pracowników ministerstw i urzędów centralnych jest na ogół właściwa, a większość zatrudnionych do wprowadzenia stanu wojennego miała podejść ze zrozumieniem⁴⁵. Co oczywiście nie odpowiadało prawdzie.

W Departamencie I MSW w pierwszej połowie stycznia 1982 r. dzięki informacjom pochodzącym ze sprawy obiektowej krypt. „Biuro” sformułowano kilka wniosków. Przede wszystkim kierownictwu MSZ zarzucono błędne założenia polityczne i udział w budowaniu przekonania o „mocarstwowym interesach” PRL, z równoczesnym odrzuceniem szerszej współpracy z krajami bloku wschodniego oraz państwami rozwijającymi się. Szczególnej krytyce poddano polityczne relacje z USA i zbyt duże uzależnienie od kredytów udzielanych przez to państwo. W sprawach samego MSZ zauważono brak spójnego programu wewnętrznego zarządzania resortem, które realizowałoby oczekiwania kierownictwa PZPR. Słowem – brakowało skoordynowanej polityki zagranicznej, co uznać chyba należy za największy zarzut, który nigdzie indziej w dokumentach komunistycznego aparatu bezpieczeństwa nie został przedstawiony tak ostro. Jest to o tyle frapujące, że dane, na podstawie których sformułowano te opinie, były w posiadaniu aparatu bezpieczeństwa od wielu miesięcy. Wybrzmiały dopiero ze zmianą politycznego stanowiska po wprowadzeniu stanu wojennego.

Sporo miejsca w analizach funkcjonariuszy SB zawierały sprawy kadrowe. Podkreślano permanentną politykę protekcji i nepotyzmu, wskutek której na placówki zagraniczne byli wysyłani ludzie bez wykształcenia, doświadczenia i znajomości języków obcych, ale mający poparcie establishmentu partyjnego PRL. Nikt nie respektował przy tym zapisów Uchwały nr 75/74 Rady Ministrów

⁴⁴ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie polityki kadrowej w MSZ (kontynuacja informacji z dnia 22 XII 1981 r.), 8 I 1982 r., k. 316; 8 stycznia, *notatka Zarządu II Sztabu Generalnego WP o sytuacji kadrowej MSZ* [w:] PDD 1982.

⁴⁵ AAN, KC PZPR, WE III, LXIX/353, Informacje o pracy partyjnej w ministerstwach i centralnych urzędach w okresie od wprowadzenia stanu wojennego, marzec 1982 r., k. 28.

z dnia 28 marca 1974 r.⁴⁶, która określała wymagania stawiane przed kandydatami służby zagranicznej. Nie przeprowadzano co dwa lata oceny pracowników MSZ, do czego obligował § 1 pkt 3 te same uchwały. „Rekordzistą” okazał się pracownik, który bez opiniowania przepracował w MSZ aż 27 lat (1955–1982)⁴⁷. Zasygnalizowano problem licznych prób werbunków dyplomatów na szpiegów, wskazano udane działania wywiadu amerykańskiego w wypadku Bogdana Walewskiego i Stanisława Dembowskiego, ale też podkreślono politycznie negatywny wydźwięk dezercji Romualda Spasowskiego i Zdzisława Rurarza. Co akurat nie było wielkim odkryciem.

W podobnym duchu wypowiadało się kierownictwo Zarządu II SG WP, tylko ono przyczyny problemów upatrywało w doborze kadry kierowniczej nieosadzonej w światopoglądzie marksistowsko-leninowskim, zajmującej się wyłącznie budowaniem osobistych karier i dbaniem o kolejne wyjazdy zagraniczne w ramach tzw. dożywotniego ambasadorowania. Dużo uwagi zwracano przy tym na brak odpowiedzialności za działalność prowadzoną za granicą, co w połączeniu z brakiem systemowego kierunku pracy samego MSZ rodziło znaczną dowolność w działaniu ambasadorów⁴⁸. Ocena sytuacji w MSZ, bardzo rozbudowana po 13 grudnia 1981 r., potwierdzała wcześniejsze sygnały, przy czym na szczególną uwagę zasługuje antysemicki charakter tej analizy. Wywiad wojskowy przyglądał się uważnie ambasadorom PRL w różnych częściach świata, ludziom związanym z Solidarnością, a także podejrzanym o związki rodzinne lub osobiste z Żydami. W grupie tej znalazł się choćby najwyższy rangą zagraniczny pracownik MSZ, czyli zastępca sekretarza generalnego ONZ Bohdan Lewandowski. Miał on w opinii oficerów wywiadu utrzymywać rozliczne kontakty ze środowiskiem żydowskim, mieć rodzinę w USA i dom kupiony na Florydzie. Podejrzewano go również o to, że po zakończeniu kadencji w 1982 r. może pozostać w Ameryce. Podobne przykłady przedstawiono w odniesieniu do placówek PRL z Kanady, Wielkiej Brytanii, Francji, Portugalii, Jugosławii, Libii, a nawet Korei Północnej. Za każdym razem podkreślano nepotyzm panujący w MSZ przy obsadzie stanowisk, rotacje w zamkniętej grupie pracowników dyplomacji, oderwanie polityczne

⁴⁶ Prace nad tym zagadnieniem trwały już od 1973 r., kiedy pojawiły się pierwsze znane projekty rozwiązań prawnych dotyczących kryteriów zatrudniania i oceny pracowników w służbie zagranicznej PRL. Zob. AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI/338, Projekt załącznika do uchwały Rady Ministrów w sprawie kryteriów doboru i oceny kadr służby zagranicznej, [1973], b.p.

⁴⁷ AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 161–163.

⁴⁸ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie polityki kadrowej w MSZ, 22 XII 1982 r., k. 326–327.

od idei formułowanych przez władze partyjne lub nawet sprzyjanie Solidarności. Do tego dochodziło zabieganie o dobra materialne, a także negatywny stosunek do wojskowych po 13 grudnia 1981 r.⁴⁹

Toteż nie powinno dziwić, że w piśmie z 22 stycznia 1982 r. skierowanym do gen. Siwickiego, szefa Sztabu Generalnego WP i wiceministra obrony narodowej w jednej osobie, a jednocześnie bliskiego współpracownika i zaufanego Wojciecha Jaruzelskiego, kierownictwo Zarządu II SG WP przedstawiło cztery bardzo pilne do realizacji wnioski:

1) weryfikacji pracowników służby zagranicznej zatrudnionych w Centrali i na placówkach, prawdopodobnie duży procent z nich, w tym znaczna część kadry kierowniczej, nie spełnia wymaganych warunków politycznych, moralno-etycznych i zawodowych; 2) analizy kosztów utrzymania placówek i personelu, a na tej podstawie rozważenie możliwości: a) likwidacji części placówek (np. w Ameryce Południowej); b) przejściowego obniżenia rangi kierowników przedstawicielstw lub ograniczenia ich uposażeń; c) zmniejszenia obsady placówek o znacznych przerostach etatowych (np. konsulat w Kolonii zatrudnia aż 50 pracowników); d) połączenia niektórych ambasad z Biurami Radców Handlowych lub zastąpienia BRH wydziałami handlowymi w ambasadach (np. w krajach, w których większość obowiązków BRH przejęły spółki mieszane); 3) przeprowadzenia przez pełnomocnika WRON rozmów z szeroką rzeszą pracowników MSZ w celu bliższego zapoznania się z nimi, wysłuchania ich opinii i określenia faktycznego stanu nastrojów w MSZ (dotychczas oficerowie [KOK] zbyt wiele czasu spędzają w gabinetach dyrektorów); 4) wprowadzenia kontroli w zakresie polityki rotacyjnej, ze zwróceniem szczególnej uwagi na stopień przestrzegania zasady określającej, iż pracownik MSZ może wyjechać na kolejną placówkę po przepracowaniu w Centrali co najmniej trzech lat⁵⁰.

Bardzo szybko na pierwsze miejsce wysunął się jednak przegląd kadr oraz obsadzenie stanowiska zastępcy dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia w MSZ przez kadrowego pracownika Departamentu I MSZ lub Zarządu II SG WP, pracującego na niejawnym etacie w ministerstwie⁵¹. W podobnym

⁴⁹ *Ibidem*, k. 327–332; *ibidem*, Notatka w sprawie stosunku personelu MSZ i polskich placówek dyplomatycznych do stanu wojennego w Polsce i WRON, 29 I 1982 r., k. 347.

⁵⁰ *Ibidem*, Informacja w sprawie polityki kadrowej w MSZ (kontynuacja informacji z dnia 22 XII 1981 r.), 8 I 1982 r., k. 323–324.

⁵¹ [Dokument nr] 493. 22 grudnia [1981 r.], notatka Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie wybranych pracowników MSZ [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1981 lipiec–grudzień*, red. P. Długolecki, Warszawa 2022, s. 933–938; AIPN, 3558/4, t. 1, Uwagi i wnioski dotyczące MSZ, 14 I 1982 r., k. 29–36;

duchu wypowiadali się także przedstawiciele najwyższych organów partii. Ci ostatni w ankiecie przeprowadzonej na początku stycznia 1982 r. wśród członków KC PZPR żądali „pilnego przeglądu kadrowego w służbach dyplomatycznych pod kątem gwarancji prawidłowego reprezentowania przez te służby interesów Polski za granicą”⁵², nierealizowanego systemowo od 1968 r.⁵³ Problem braku lojalności, niewłaściwych postaw etycznych i ideologicznych, a także kompetencji zawodowych czy językowych dyplomatów był zatem dość dobrze znany nie tylko funkcjonariuszom aparatu bezpieczeństwa, lecz także nadzorującym resort pracownikom Wydziału Zagranicznego KC PZPR i szeroko rozumianemu kierownictwu partii.

Próbie wewnątrzresortowego przeglądu kadr w MSZ podjął jeszcze na początku 1982 r. minister Józef Czyrek. Wydał on dwa normatywy związane z zasadami opiniowania pracowników: wytyczne nr 1 ministra spraw zagranicznych w sprawie zadań w zakresie polityki kadrowej w najbliższym okresie oraz zarządzenie nr 2 ministra spraw zagranicznych. Dokumenty zostały podpisane 20 stycznia 1982 r., lecz obecnie nie jest znana ich treść i nie wiadomo, czy kiedykolwiek zostały wykorzystane do przeglądu pracowników w związku z wdrożeniem Zarządzenia nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie przeprowadzenia przeglądu i oceny kadr w urzędach naczelnych i centralnych organów administracji państwowej⁵⁴.

Komisarze wojskowi w MSZ

Po wprowadzeniu stanu wojennego do MSZ skierowano komisarza wojskowego – pełnomocnika KOK⁵⁵ w osobie gen. bryg. prof. dr. hab. Czesława Dęgi z Akademii Sztabu Generalnego. Wraz z nim na stanowiska komisarzy KOK w ministerstwie zostali wyznaczeni płk Jerzy Jackiewicz (grudzień 1981

AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 161–163; J. Kułka, *Dyplomacja polska w latach 1944–1989* [w:] *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002, s. 362.

⁵² AAN, KC PZPR, WK, XIX/5, Wnioski dla wydziałów KC PZPR wynikające z pisemnych odpowiedzi członków i zastępców członków KC, członków CKR oraz członków CKKP na pytania przesłane w styczniu 1982 r., luty 1982 r., b.p.

⁵³ A. Skrzypek, *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk–Warszawa 2010, s. 146–148.

⁵⁴ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 362.

⁵⁵ Wbrew niektórym opiniom opartym na wspomnieniach komisarzy KOK trafili do MSZ w dniu wprowadzenia stanu wojennego, podobnie jak do innych ministerstw. Por. T. Kosobudzki (Z. Kacpura), *MSZ od środka...*, s. 571.

– marzec 1983 r.), płk Wacław Jagielnicki (grudzień 1981 – lipiec 1983 r.), płk Eugeniusz Nosowski (grudzień 1981 – luty 1982 r.) z Zarządu II SG WP, płk Kazimierz Stefanowicz z Szefostwa WSW (grudzień 1981 – październik 1982 r.), płk Kazimierz Soborski z Departamentu Kadr MON, płk Stanisław Wójcik oraz płk Edward Sołtykiewicz, obaj z Akademii Sztabu Generalnego. W późniejszym okresie dokooptowano jeszcze płk. Stanisława Sternala (styczeń–czerwiec 1982 r.) i płk. Bogdana Ferenza (listopad 1982 – styczeń 1983 r.), obaj z Zarządu II SG WP. Siedmioosobowa grupa komisarzy KOK rozpoczęła pracę 23 grudnia 1981 r. i podzieliła się zakresem obowiązków według departamentów: Jagielnicki, Stefanowicz i Soborski objęli kontrolą Departament Kadr i Szkolenia, Departament Administracyjno-Gospodarczy, Departament Konsularny; Jackiewicz – Departament Studiów i Programowania, Departament Prasy i Współpracy Kulturalnej i Narodowej, Centrum Informacji; Wójcik – departamenty III (kraje obu Ameryk – Północnej i Południowej) i IV (kraje europejskie); Sołtykiewicz – departamenty I (kraje socjalistyczne) i V (kraje Bliskiego Wschodu i Afryki); Nosowski – Departament Łączności i Departament II (kraje Dalekiego Wschodu i Azji Południowo-Wschodniej⁵⁶). Pod koniec grudnia 1982 r. grupa KOK w MSZ została ograniczona do czterech oficerów, z kierownikiem grupy włącznie. Wówczas cały skład oficerski stanowili wyżej wymienieni żołnierze Zarządu II SG WP⁵⁷.

Szczegółowy tryb powołania pełnomocników – komisarzy KOK i realizowane przez nich zadania zostały określone w uchwale 8/81 Komitetu Obrony Kraju z 7 grudnia 1981 r.⁵⁸ Uszczegółowiono je w zasadach działania pełnomocników – komisarzy KOK wydanych 28 grudnia 1981 r. przez gen. broni Tadeusza Tuczapskiego, sekretarza KOK i członka WRON⁵⁹. Do ich obowiązków należał nadzór nad realizacją decyzji WRON i KOK oraz przepisów dotyczących stanu wojennego. W 33 centralnych instytucjach PRL – ministerstwach, głównych urzędach i instytucjach – komisarze czuwali nad bieżącą działalnością, ale też dokonywali kontroli w wybranych obszarach problemowych⁶⁰. Równolegle komisarze KOK weszli do urzędów wojewódz-

⁵⁶ AIPN, 2602/20038, Pismo do Romana Misztala, [23 XII 1981 r.], k. 241–242.

⁵⁷ AIPN, 1405/115, Wykaz resortów, w których utrzymuje się pełnomocników – komisarzy KOK i skład resortowych grup operacyjnych, [grudzień 1982 r.], k. 102.

⁵⁸ *Ibidem*, Zasady działania pełnomocników – komisarzy KOK, 22 I 1983 r., k. 140–146; P. Piotrowski, *Udział Wojska Polskiego w realizacji stanu wojennego* [w:] *Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce. Materiały konferencyjne*, red. *idem*, Wrocław 2010, s. 88.

⁵⁹ AIPN, 1405/115, Zasady działania pełnomocników – komisarzy KOK, 28 XII 1981 r., k. 24–37.

⁶⁰ *Ibidem*; *ibidem*, Zasady działania pełnomocników – komisarzy KOK, 22 I 1983 r., k. 140–146.

kich, miejskich, gminnych oraz do państwowych zakładów pracy. Wszędzie swoją działalność rozpoczynali od kwestii kadrowych. W całej Polsce doszło więc do licznych zwolnień osób związanych z opozycją demokratyczną lub niespełniających oczekiwań władz. W pierwszych trzech miesiącach stanu wojennego odwołano ze stanowisk kierowniczych aż 762 osoby, w tym 5 wiceministrów, 5 wojewodów, 11 wicewojewodów, 160 prezydentów miast i naczelników gmin oraz 578 dyrektorów przedsiębiorstw i zakładów pracy. Co więcej, do końca marca 1982 r. wyrzucono z pracy aż 2800 osób spośród szeroko rozumianej kadry kierowniczej zakładów państwowych. W całym roku 1982 odwołano łącznie 927 dyrektorów przedsiębiorstw państwowych, czyli 25 proc. wszystkich zatrudnionych na tego typu stanowiskach. W grupie zwolnionych co czwarty musiał odejść z powodu wcześniejszego współdziałania z Solidarnością. Uderzenie nie tylko było brutalne, ale i zostało przeprowadzone na ogromną skalę i bez sformułowanych na piśmie obligatoryjnych zasad i kryteriów obowiązujących w całym kraju, miało więc charakter „nieformalnego przeglądu kadrowego”⁶¹. Szczególnie ostro potraktowano pracowników Komitetu ds. Radia i Telewizji⁶².

Komisarze KOK skierowani do pracy w MSZ od pierwszych godzin urzędowania w resorcie rozpoczęli działania mające na celu rozpoznanie sytuacji kadrowej. Jednak w resorcie dyplomacji postąpiono inaczej niż w pozostałych instytucjach. Zamiast bardzo ostrej i szybkiej weryfikacji

⁶¹ AAN, KC PZPR, WK, XIX/13, Informacja o zmianach na stanowiskach dyrektorów przedsiębiorstw w 1981 i 1982 r. i doświadczeniach konkursowych doboru kadr na te stanowiska, styczeń 1983 r., b.p.; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006, s. 104, 108.

⁶² Zob. AAN, Urząd Rady Ministrów w Warszawie (dalej URM), 222/547, Działalność Komisji Weryfikacyjnej Wydziału Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR, 1982 r., k. 1–77; AIPN, 1585/203, Protokół posiedzenia kierownictwa MSW, 4 X 1981 r., k. 8–9; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska...*, s. 106–107; G. Majchrzak, *Wierność albo weryfikacja*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 12 (83), s. 66–73; *idem*, *Weryfikacja dziennikarzy w okresie stanu wojennego* [w:] *Dziennikarze władzy, władza dziennikarzom*, red. T. Wolsza, S. Ligarski, Warszawa 2010, s. 287–300; S. Ligarski, G. Majchrzak, *Czystki w środowisku dziennikarskim*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 11–12 (132–133), s. 105–109; *Polskie Radio i Telewizja w stanie wojennym*, wstęp i oprac. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2011; D. Wicenty, *Weryfikacja gdańskich dziennikarzy w stanie wojennym*, Gdańsk 2015; S. Ligarski, G. Majchrzak, „Trzeba oczyścić środowisko dziennikarskie z niezdrowych elementów”. Weryfikacja dziennikarzy w okresie stanu wojennego [w:] *Wojna o eter. Media elektroniczne od „solidarnościowego karnawału” do początków rządów „solidarnościowych”*, red. *idem*, Warszawa 2016, s. 101–118; P. Gasztold, *Towarzysze z betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019, s. 567–570; G. Majchrzak, *Represje lat osiemdziesiątych – ze szczególnym uwzględnieniem stanu wojennego* [w:] *Dekada Jaruzelskiego. Z historii politycznej PRL 1980–1989/90*, red. R. Spalek, Warszawa 2024, s. 130.

pracowników z masowymi zwolnieniami z pracy⁶³ w pierwszym okresie postawiono tylko na zebranie informacji. Nie do końca wiadomo, dlaczego tak się stało. Możliwe, że obawiano się dezercji na dużą skalę w wypadku masowych represji. Inną sugestią, która jednak nie musi się wykluczać z tą poprzednią, zawierają wspomnienia Eugeniusza Noworyty. Dyplomata ten dostrzegł u wojskowych komisarzy w MSZ pewną istotną cechę: „[Zarówno] gen. [Czesław] Dęga, jak i dyrektor Departamentu Kadr płk Bogdan Ferenz, na szczęście nie należeli do jastrzębi i z wyraźną życzliwością traktowali cywilny personel ministerstwa”⁶⁴. Słowem gen. bryg. Czesław Dęga, starszy wiekiem oficer LWP z akademickim doświadczeniem pracownika naukowego Akademii Sztabu Generalnego, w dodatku z aspiracjami do służby w dyplomacji, nie podejmował *ad hoc* radykalnych działań wymierzonych w pracowników resortu. I co ciekawe, mimo odmiennego podejścia jako komisarz wojskowy – pełnomocnik KOK w MSZ został za swoją pracę oceniony przez przełożonych bardzo dobrze⁶⁵.

Niezależnie od przyczyn łagodniejszego działania komisarzy wojskowych w MSZ to właśnie dzięki staraniom oficerów wywiadu z grupy gen. Dęgi płynęły do płk. Misztala raporty z indywidualnych rozmów z pracownikami MSZ zatrudnionymi na różnych szczeblach resortu. Eugeniusz Noworyta dopowiadał: „Jednak atmosfera w ministerstwie nie była najlepsza: zgeneralizowana podejrzliwość i niepewność sprzyjały krzewieniu się oportunistycznych postaw, nierzadko w obronie własnej”⁶⁶. Ambasador w ten dyplomatyczny sposób ujął kwestię szerzącego się donosicielstwa.

Wejście komisarzy wojskowych do MSZ z jednej strony wywoływało duże poruszenie wśród niezadowolonej takim stanem rzeczy kadry kierowniczej, a z drugiej mimo wszystko dawało możliwość wypowiedzi pracownikom, których do tego czasu nikt nie chciał wysłuchać. W takich okolicznościach przedstawiciele KOK zebrali znaczną ilość informacji, sugestii praktycznych i sprawiedliwych rozwiązań, ale też obiegowych opinii (plotek), które następnie przekazywali w meldunkach do gen. Siwickiego. W efekcie praktycznie od razu doszło do zgrzytu na linii komisarze wojskowi – kierownictwo resortu.

⁶³ A. Dudek, *Obóz władzy w okresie stanu wojennego*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2002, nr 2, s. 235.

⁶⁴ E. Noworyta, *Polityka i dyplomacja...*, s. 121.

⁶⁵ AIPN, 1585/1008, Krótkie charakterystyki pełnomocników – komisarzy KOK w ministerstwach i urządach centralnych, 10 X 1982 r., k. 59.

⁶⁶ E. Noworyta, *Polityka i dyplomacja...*, s. 121.

Dodatkowo ostry konflikt rozgorzał także w kontaktach z aktywnym Komitetu Zakładowego PZPR przy ministerstwie⁶⁷.

Przegląd kadrowy

Ostatecznie przegląd kadr w MSZ zrealizowano na podstawie Zarządzenia nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie sporządzenia przeglądu i oceny kadr w urzędach naczelných i centralnych organów administracji państwa. Zarządzenie wydane przez gen. Jaruzelskiego wchodziło w życie w dniu podpisania i zakładało przegląd pracowników administracji publicznej. Stało się ono wzorem do późniejszych przeglądów w urzędach szczebla wojewódzkiego, miejskiego i gminnego oraz w strukturach PZPR na podstawie odrębnych przepisów. W preambule dokumentu zapisano, że zarządzenie zostało wprowadzone „w celu doskonalenia funkcjonowania urzędów naczelných i centralnych organów administracji państwowej”. W rzeczywistości jednak chodziło o dokonanie czystek personalnych, a w dalszej dopiero kolejności o uporządkowanie struktury zatrudnienia i poczynienie ewentualnych oszczędności budżetowych. Określono harmonogram prac: do 15 marca 1982 r. wicepremier, minister, przedstawiciel WRON, szef URM, sekretarz KC PZPR dokonywali przeglądu i oceny kierowników urzędów centralnych, podsekretarzy stanu, dyrektorów generalnych i zastępców kierowników urzędów centralnych; do 31 marca 1982 r. minister (kierownik urzędu centralnego), podsekretarze stanu, dyrektorzy generalni, przedstawiciele KOK, sekretarze PZPR dokonywali przeglądu dyrektorów, wicedyrektorów generalnych, naczelników wydziałów i innych osób zajmujących stanowiska kierownicze; do 15 kwietnia 1982 r. dyrektorzy departamentów i kierownicy jednostek organizacyjnych przy udziale przedstawicieli PZPR mieli dokonać przeglądu podległych im pracowników. W trakcie opiniowania i oceny szeroko rozumianej kadry kierowniczej należało zwrócić uwagę na:

1) postawę ideowo-polityczną i etyczno-moralną, wyrażającą się w pełnej akceptacji zasad ustrojowych socjalizmu, utożsamianiu się ze stanowiskiem i działalnością Rządu, osobistej uczciwości, skromności i solidarności oraz zgodności codziennego postępowania z deklarowaną postawą; 2) odpowiednie kwalifikacje zawodowe,

⁶⁷ AIPN, 2602/20038, Notatka w sprawie stosunku personelu MSZ i polskich placówek dyplomatycznych do stanu wojennego w Polsce i WRON, 29 I 1982 r., k. 353.

wynikające z wiedzy fachowej i doświadczenia zawodowego, potwierdzonego wynikami pracy na stanowiskach kierowniczych [...]; 3) zdolności organizatorskie i kierownicze, ze szczególnym podkreśleniem umiejętności współdziałania z ludźmi, tworzenia atmosfery zespołowego wysiłku w realizacji nakreślonych zadań, zdecydowania i konsekwencji oraz zdolności przewidywania skutków społecznych i gospodarczych podejmowanych decyzji⁶⁸.

W wypadku szeregowych pracowników badano postawę polityczną i moralno-etyczną, kwalifikacje i kompetencje pracownika, wyniki pracy, jej jakość i terminowość. Oceniani pracownicy mieli przed przegłędem złożyć oświadczenia majątkowe, a oceny dokonywano na specjalnej karcie. Wzory dołączono do zarządzenia nr 5 jako załączniki nr 1 i 2, przy czym karty mogły być dostosowane do specyfiki danego urzędu. Komisje kwalifikacyjne miały szerokie możliwości interpretacji założeń zarządzenia i wykorzystania go do usunięcia osób, które pracowały słabo lub były związane z opozycją. Jednak musiały działać zespołowo i pod dużą presją czasu, żeby sprostać założonym celom i terminom, tym bardziej że do 30 kwietnia 1982 r. ministrowie i kierownicy urzędów centralnych musieli przedstawić pisemne informacje o wynikach przeglądu. Sprawozdania mieli przekazywać szefowi Urzędu Rady Ministrów, w gestii gen. dyw. Michała Janiszewskiego pozostawiono zaś przygotowanie raportu końcowego. Najpóźniej do 31 maja 1982 r. miał on trafić na biurko premiera gen. Jaruzelskiego⁶⁹.

Od początku w MSZ zarysowały się istotne problemy związane z liczbą osób poddanych weryfikacji. Zgodnie z zarządzeniem procedura powinna była dotyczyć wszystkich 1767 pracowników resortu, w tym 153 na stanowiskach kierowniczych. Mimo jasnych wytycznych przegląd początkowo objął tylko 1019 pracowników – 151 osób (98,6 proc.) z kadry kierowniczej, 700 pracowników szeregowych (52,4 proc.) i 168 pracowników obsługi (60,3 proc.). Z opiniowania wyłączono pracowników kadrowych Ministerstwa Obrony Narodowej zatrudnionych w Biurze Spraw Obronnych MSZ oraz pracowników zatrudnionych na placówkach zagranicznych w attachatach wojskowych oraz na stanowiskach radców ambasad, pierwszych sekretarzy – konsulów, drugich sekretarzy – wicekonsulów, trzecich sekretarzy – attaché ambasad

⁶⁸ ARM, URM BP, 1823/4, t. 1, Zarządzenie nr 5 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1982 r. w sprawie sporządzenia przeglądu i oceny kadr w urzędach naczelnych i centralnych organów administracji państwa, 12 II 1982 r., k. 123.

⁶⁹ *Ibidem*, k. 122–129.

lub attaché konsularnych i pozostałych pracowników niedyplomatycznych. Wykluczenie wojskowych z przeglądu było, jak się wydaje, wyrazem zaufania władz partyjnych, pozostałych zaś pracowników – personelu podległego ambasadorom i przebywającego poza Polską – nie chciano oceniać z pozycji centralnych. Dodatkowym argumentem była obawa o dezercje osób negatywnie ocenionych. Nikt nie chciał pogłębiać problemu, jaki powstał po ucieczkach Spasowskiego i Rurarza. Takie dość labilne podejście w przyszłości stało się przyczyną ostrego spięcia pomiędzy grupą komisarzy wojskowych – pełnomocników KOK a kierownictwem MSZ.

Na mocy decyzji ministra spraw zagranicznych pracę komisji kwalifikacyjnej zorganizowano w trzech zespołach o zmiennym składzie osobowym. Pierwszy zespół pod kierownictwem ministra Józefa Czyrka składał się z przedstawiciela WRON (komisarza wojskowego – pełnomocnika KOK), dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSZ, I sekretarza Komitetu Zakładowego PZPR, dyrektora departamentu terytorialnego lub właściwego departamentu funkcjonalnego i przedstawiciela Wydziału Zagranicznego KC PZPR dokooptowanego do komisji na podstawie decyzji Biura Politycznego KC PZPR z 6 lutego 1982 r., a więc jeszcze przed faktycznym uchwaleniem zarządzenia nr 5⁷⁰. Zadaniem tego zespołu było dokonanie oceny kadry kierowniczej w centrali MSZ i na placówkach zagranicznych, przy czym w jego ramach mieli być opiniowani dyrektorzy departamentów, ambasadorzy, radcy – ministrowie pełnomocni oraz konsulowie generalni. Słowem elita dyplomacji PRL. Drugi zespół składał się z podsekretarza stanu sprawującego nadzór merytoryczny nad danym pionem (kierownika zespołu), przedstawiciela WRON, dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia, I sekretarza Komitetu Zakładowego PZPR, dyrektora właściwego departamentu, przedstawiciela Wydziału Zagranicznego KC PZPR i przedstawiciela Wydziału Kadr KC PZPR. Zespół ten miał za zadanie zaopiniować pracowników merytorycznych centrali MSZ zatrudnionych na stanowiskach wicedyrektorów, doradców ministrów / głównych specjalistów poza departamentami, radców ministra / głównych specjalistów poza departamentami oraz naczelników. Trzeci zespół składał się z dyrektora właściwego departamentu, przedstawiciela Departamentu Kadr i Szkolenia, przedstawiciela PZPR i sekretarza POP. Jego zadaniem było opiniowanie pracowników zatrudnionych od stanowiska starszego eksperta / starszego specjalisty, przez eksperta/specjalistę, starszego radcę, starszego inspektora, radcę, inspektora, aż

⁷⁰ AAN, KC PZPR, WK, XIX/2, Decyzje Biura Politycznego PZPR, [1982 r.], b.p.

do personelu administracyjno-biurowego i pracowników obsługi. O ile skład pierwszego zespołu miał charakter stały, o tyle w zespole drugim dobierano część członków w zależności od opiniowanych pionów MSZ. Zespół trzeci był tylko z nazwy jednym organem, bo tak naprawdę dzielił się na niemal dwadzieścia odrębnych podmiotów pracujących oddzielnie w zmiennym składzie⁷¹.

Komisja pracowała w trzech etapach, analogicznie do pracy poszczególnych zespołów. Kadre kierowniczą oceniano do 10 marca, wyższą kadrę merytoryczną do 7 kwietnia, niższą zaś kadrę merytoryczną i pozostałych pracowników MSZ do 15 kwietnia 1982 r. Za podstawę badania w wypadku kadry kierowniczej przyjęto informacje przygotowane przez pracowników Biura Kadr i Szkolenia MSZ, głównie z dokumentów personalnych. Dwa pozostałe zespoły korzystały z materiałów kadrowych oraz opinii bezpośrednich przełożonych. Z materiałami zapoznawano się na zamkniętych posiedzeniach. Dane z MSZ uzupełniano informacjami udostępnionymi na czas weryfikacji przez funkcjonariuszy SB z Departamentu I i Departamentu II MSW oraz przez oficerów Zarządu II SG WP, względnie pozyskanymi w trakcie rozmów z pracownikami resortu przez samych komisarzy wojskowych – przedstawicieli KOK⁷². Po krótkiej analizie odbywała się dyskusja na temat przygotowania zawodowego (wykształcenia), stażu pracy, kompetencji zarządczych, dotyczących zarówno zarządzania podległymi pracownikami, jak i zadaniami w zespole (w wypadku kadry kierowniczej), znajomości języków, umiejętności wystąpień publicznych, prowadzenia negocjacji, a także postawy politycznej i etyczno-moralnej. Opiniowane osoby były też oceniane pod kątem charakterologicznym, szukano różnych negatywnych cech świadczących o ich karierowiczostwie, dążeniu do wzbogacenia się czy też nadużywaniu alkoholu. Jak podkreślano w trakcie obrad, wszystko w celu ograniczenia w przyszłości dezercji pracowników na placówkach zagranicznych. Z tego powodu brano też pod uwagę sytuację rodzinną, szczególnie krewnych poza krajem, oraz sylwetkę współmałżonka, którego uważano za kluczowy czynnik przy decyzji wysyłania dyplomatów poza PRL. W trakcie posiedzeń rozważano przydatność konkretnej osoby na dotychczasowym stanowisku i ewentualne możliwości powierzenia jej nowych zadań w przyszłości. Po uzgodnieniu stanowiska

⁷¹ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 363–364; AIPN, 2602/15072, Notatka w sprawie oceny przeprowadzonej w MSZ weryfikacji kadr służby zagranicznej, 8 VI 1982 r., k. 2–3.

⁷² AIPN, 3558/4, t. 1, Notatka dotycząca kontrwywiadowczego zabezpieczenia obiektu krypt. „Biuro”, 31 I 1984 r., k. 54.

komisji opiniowani pracownicy MSZ byli zapoznawani z jej decyzją i mogli wnieść swoje zastrzeżenia. Część osób skorzystała z przysługującego im prawa, szczególnie ci dotknięci negatywną oceną postawy politycznej oraz *stricte* zawodowej, kompetencji czy terminowości⁷³.

W efekcie prac komisji podjęto szereg decyzji personalnych. W wypadku 69 osób zdecydowano się na rozwiązanie stosunku pracy, 5 pracowników zdegradowano, 52 postanowiono warunkowo pozostawić na dotychczasowych stanowiskach do czasu wyjaśnienia zastrzeżeń natury politycznej i moralno-etycznej, względnie rozbieżności, jakie pojawiły się w ich życiorysach. Uznano, że większość pracowników MSZ, czyli 700 osób, odpowiada oczekiwaniom partii i resortu co do sprawowania obowiązków na aktualnych stanowiskach pracy. Na wyższe stanowiska służbowe w centrali lub za granicą przeniesiono aż 154 osoby, 39 kolejnych zaliczono do grupy pracowników perspektywicznych, z możliwością awansu w przyszłości. Zalewie 16 osób odwołało się od decyzji komisji, co stanowi niewielki odsetek spośród przeszło 1000 opiniowanych w pierwszym etapie⁷⁴.

Wśród kadry kierowniczej największym zaskoczeniem było odwołanie ze stanowiska podsekretarza stanu prof. dr. hab. Mariana Dobrosielskiego w związku z ujawnionymi kwestiami natury obyczajowej⁷⁵. Nie bez wpływu na tę decyzję pozostało, że był on wieloletnim przełożonym Bogdana Walewskiego i promotorem jego kariery, o czym wiedziało też szerokie grono pracowników resortu. Tak naprawdę to sprawę Dobrosielskiego podciągnięto pod weryfikację, żeby sprawozdanie komisji lepiej wyglądało. Dyplomata pożegnał się z funkcją wiceministra już z końcem 1981 r.⁷⁶ Z istotnych zmian w grupie kierowniczej należy wskazać przeniesienie 11 osób na inne stanowiska w administracji państwowej i zwolnienie 39 pracowników z równoczesnym przeniesieniem na emeryturę. Zatem aż 50 z 69 zwalnianych z MSZ osób miało zapewnione nowe miejsce pracy lub środki na utrzymanie. Żeby dopełnić obrazu dokonanych zmian, warto jeszcze wskazać, że z placówek zagranicznych odwołano 19 ambasa-

⁷³ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 366–368.

⁷⁴ *Ibidem*, Wnioski wpływające z przeglądu i oceny kadr MSZ, b.d., k. 375–377. Inne dane, prawdopodobnie częściowe, zaprezentowano w dokumencie przygotowanym przez Departament I MSW. Zob. AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 161–162.

⁷⁵ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 367.

⁷⁶ AMSZ, zespół 17/2009, wiązka 11,teczka 27007, Wniosek o odwołanie Mariana Dobrosielskiego, 25 XII 1981 r., b.p.; *ibidem*, Odwołanie Mariana Dobrosielskiego z funkcji wiceministra, 30 XII 1981 r., b.p.

dorów, 4 radców ministrów pełnomocnych oraz 5 konsulów generalnych⁷⁷. Poza kwestiami personalnymi zespoły opiniujące zaproponowały liczne zmiany natury organizacyjnej w ministerstwie, w sensie reorganizacji wewnętrznej poszczególnych departamentów i zmiany ich etatyzacji, stanowisk lub zakresów obowiązków niektórych pracowników, wreszcie wprowadzenia szkoleń dla kadry kierowniczej, rezerwowej i pracowników merytorycznych. Dostrzeżono też potrzebę ujednolicenia teczek personalnych w skali całego ministerstwa. Na koniec ustalono, że przegląd kadr będzie się odbywał co roku i zostanie połączony z roczną oceną pracowniczą przeprowadzaną w ostatnim kwartale⁷⁸.

Ocena przeglądu kadrowego

Pracownicy ministerstwa początkowo przyjęli cały proces przeglądu kadrowego z dużym niepokojem i rezerwą, tym bardziej że nikt nie przedstawił im założeń i kryteriów, jakimi kierowały się zespoły kadrowe. Oczywiście docierały do nich informacje od poszczególnych członków komisji, ale brakowało otwartej i transparentnej informacji skierowanej do ogółu urzędników. Sytuacja, w której wiedza dostępna jest tylko dla wybranych, spowodowała, że resort przez kilka tygodni żył domysłami i plotkami, przy jednoczesnej pryncypialnej dyscyplinie czasu pracy i terminowym wykonywaniu zadań. Wszyscy bali się, żeby nie dostarczyć położonym dodatkowych argumentów na swoją niekorzyść⁷⁹.

Wyniki przeglądu kadrowego zostały przedłożone 30 kwietnia 1982 r. pisemnie gen. Janiszewskiemu. Minister Czyrek bardzo optymistycznie podsumował cały proces:

Oceniając przeprowadzony przegląd kadrowy z punktu widzenia interesów resortu, należy stwierdzić, że był on potrzebny i przyniósł określone korzyści. Daje on bowiem pogląd kierownictwu na przekrój pracowników, ich przygotowania zawodowego, perspektywy ich rozwoju oraz umożliwia wyciągnięcie odpowiednich wniosków do prowadzenia właściwej polityki kadrowej. Przegląd ten przykładowo wykazał, że naj-

⁷⁷ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 367; S. Cenciekiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 258.

⁷⁸ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 369; *ibidem*, Wnioski wypływające z przeglądu i oceny kadr MSZ, b.d., k. 379.

⁷⁹ A. Paczkowski, *Dyplomacja czasów kryzysu (1980–1989)* [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010, s. 832.

bardziej wartościowi pracownicy nie wykazują nadmiernej zapobiegliwości o własne sprawy, a swą wartość wykazują jedynie pracą zawodową i nienaganną etyką moralno-polityczną. Najbardziej istotnym wynikiem jest stwierdzenie, że kadra zawodowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych jest bardzo dobrze i wszechstronnie przygotowana zawodowo do wykonywania zadań stojących przed służbą zagraniczną⁸⁰.

Co więcej, w podsumowaniu wyrażono opinię kierownictwa resortu, że może były jakieś pojedyncze problemy, ale dzięki przeglądowi udało się je usunąć, ogół pracowników zaś to dobrzy fachowcy, którzy mogą nadal pełnić swoje obowiązki. Wnioski te zostały również przesłane do Biura Politycznego KC PZPR jako materiał informacyjny przed planowaną dyskusją na temat sytuacji w MSZ. Na posiedzeniu tego gremium 25 maja 1982 r. gen. Jaruzelski zażądał od obecnego na spotkaniu Czyrka zreferowania oceny kadr podległego mu resortu. Minister spraw zagranicznych i zarazem członek Biura Politycznego poprosił o przesunięcie prezentacji zagadnienia na termin późniejszy niż wskazany pierwotnie 8 czerwca 1982 r. Informacji na temat dyskusji w tym innym terminie nie udało się odnaleźć w materiałach źródłowych. Niemniej warto zaznaczyć, że za próbą jej zainicjowania stali dyrektor Departamentu I MSW płk Fabian Dmowski oraz minister spraw wewnętrznych gen. dyw. Czesław Kiszczak⁸¹.

Umiarkowana ocena sytuacji kadrowej zaprezentowana przez ministra Czyrka była daleka od rzeczywistości, opinii oficerów wywiadu wojskowego i cywilnego PRL⁸² i spostrzeżeń ogółu pracowników MSZ, szczególnie tych zatrudnionych poza stanowiskami kierowniczymi. Dyplomaci ostatecznie zorientowali się, że weryfikacja miała bardzo formalny charakter i była przeprowadzona głównie na podstawie dokumentów z Departamentu Kadr i Szkolenia MSZ, chociaż w wypadku części osób sięgnięto po materiały opiniodawcze z Departamentu I MSW lub po informacje, jakie uzyskali komisarze wojskowi – pełnomocnicy KOK z rozmów indywidualnych z pracownikami resortu. Ogólnie uznano, że w przeglądzie nie brano pod uwagę znajomości języków

⁸⁰ AIPN, 2602/20038, Sprawozdanie z przebiegu i wyników przeglądu i oceny kadr MSZ, 30 IV 1982 r., k. 371.

⁸¹ AIPN, 1585/1336, Pismo płk. Fabiana Dmowskiego w sprawie weryfikacji kadr służby zagranicznej, 17 III 1982 r., k. 236; AIPN, 1585/1336, Pismo gen. dyw. Czesława Kiszczaka w sprawie dyskusji o przeglądzie kadr w służbie zagranicznej, 20 III 1982 r., k. 231; AAN, KC PZPR, Biuro Polityczne (dalej BP), V/174, Protokół nr 33 posiedzenia BP KC PZPR, 25 V 1982 r., k. 505.

⁸² AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 161–164; AIPN, 2602/15072, Notatka w sprawie oceny przeprowadzonej w MSZ weryfikacji kadr służby zagranicznej, 8 VI 1982 r., k. 2–3.

czy rzeczywistych kwalifikacji zawodowych. W pracy utrzymały się osoby, co do których były duże zastrzeżenia jeszcze przed weryfikacją. Ponadto z 40 osób zwolnionych do początku czerwca 1982 r. większość stanowili emeryci. Sami oficerowie wywiadu podkreślali, że „nie można uważać za sukces akcji weryfikacyjnej odwołanie podsekretarza stanu [Mariana] Dobrosielskiego, gdyż po aresztowaniu [Bogdana] Walewskiego za szpiegostwo powinien on być odwołany natychmiast (a czekano z tym cały rok)”⁸³. Zdanie to podzielali pracownicy MSZ. Uwadze personelu ministerstwa nie uszedł też fakt, że na 19 odwołanych ambasadorów PRL większość wracających do kraju podlegała standardowej procedurze rotacyjnej po zakończeniu kadencji, a jedyną osobą dyscyplinarnie zwolnioną z funkcji był Emil Hachulski, ambasador PRL w Dar es Salaam w Tanzanii. Inny dyplomata – ambasador PRL w Nairobi Jan Witek – długo się opierał odwołaniu z funkcji, głównie dzięki mocnemu poparciu politycznemu.

Pracownicy MSZ skrytykowali także formę oceny, w której został zastosowany system hierarchiczny, gdzie minister oceniał wiceministrów, wiceministrowie dyrektorów departamentów, dyrektorzy pracowników. Przy czym nawet do niższej kadry dotarły informacje, że dyrektorzy nie brali pod uwagę krytycznych uwag formułowanych przez komisarzy wojskowych, a główną rolę przy wyhamowywaniu i wyciszaniu spraw trudnych odgrywał dyrektor Biura Kadr i Szkolenia MSZ Stanisław Matosek. Ostatecznie przegląd spuentowano stwierdzeniem, że „zwyciężyła linia [Józefa] Czyrka obliczona na przeczekanie i niedokonywanie żadnych istotnych zmian”⁸⁴. Pracownicy uznali, że scementowano dawny układ personalny, natomiast dokonane korekty kadrowe przebiegły w myśl oczekiwań kierownictwa resortu, a nie przedstawicieli KOK.

Podobnie krytyczne stanowisko zajął też komisarz wojskowy – pełnomocnik KOK przy MSZ gen. bryg. Czesław Dęga w piśmie skierowanym do szefa Sztabu Generalnego WP i wiceministra obrony narodowej gen. broni Floriana Siwickiego z 18 czerwca 1982 r. Jest ono o tyle istotne, że zostało sformułowane z perspektywy kilku miesięcy, jakie minęły od początku procesu weryfikacji kadr w MSZ, a w dodatku informowało przełożonego o niezrealizowaniu przez kierownictwo MSZ żądań i uwag przedstawiciela WRON w tym resorcie⁸⁵. Czesław Dęga

⁸³ AIPN, 2602/15072, Notatka w sprawie oceny przeprowadzonej w MSZ weryfikacji kadr służby zagranicznej, 8 VI 1982 r., k. 3.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 4.

⁸⁵ AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 161–163; AIPN, 2602/20038, Pismo do szefa Sztabu Generalnego WP, 18 VI 1982 r., k. 360; 18 czerwca, pismo pełno-

stwierdził m.in., że wbrew wcześniejszym ustaleniom nie dokonano przeglądu pracowników na placówkach zagranicznych, choć ich liczba była znaczna, bo sięgała aż 600 osób, czyli niemal 37 proc. wszystkich zatrudnionych. Za decyzją stał wspomniany już Stanisław Matosek, który zasłaniał się brakiem obiektywności przy ocenie pracowników na odległość. Jednocześnie nie przeszkadzało mu to w wypadku ambasadorów czy konsułów generalnych i było rozwiązaniem dość niekonsekwentnym. W efekcie Dęga podjął starania, aby w ciągu kolejnych trzech miesięcy dokończyć przegląd dyplomatów pracujących poza krajem. Wydaje się, że większej części przeglądu dokonano zaocznie, opierając się na dokumentacji aktowej zgromadzonej w MSZ i MSW oraz na opiniach sporządzonych przez ambasadorów będących bezpośrednimi przełożonymi osób opiniowanych na placówkach zagranicznych⁸⁶. Istnieją też przesłanki, by sądzić, że komisarze wojskowi – pełnomocnicy KOK przy MSZ wyjeżdżali do kluczowych ambasad w celu osobistego przeglądu kadr. Wiadomo np., że płk Kazimierz Stefanowicz brał udział w przeglądzie pracowników Ambasady PRL w Moskwie⁸⁷, a płk Stanisław Józef Wójcik w Ambasadzie PRL w Berlinie (NRD)⁸⁸.

W czerwcu 1982 r. oceniono też sam przebieg weryfikacji. Dużym problemem okazała się bierna postawa przełożonych, szczególnie dyrektorów, którzy nie chcieli zajmować stanowiska w sprawach postawy moralnej i politycznej podwładnych. Czasami nawet nie znali ich akt osobowych, co uznano za dużą niekompetencję. Zresztą nawet po zakończeniu prac komisji dyrektorzy pionów, którzy mieli zapoznać swoich podwładnych z opiniami, czynili to dość opieszale. Jeśli już przekazywali informacje negatywne, to odpowiedzialnością obarczali oficerów z Zarządu II SG WP, a personalnie gen. Dęgę, co oczywiście nie uszło uwadze samych zainteresowanych. Brak zdecydowania cechował także przełożonych i pracowników Biura Kadr i Szkolenia MSZ w przypadkach wymagających wyjaśnienia, szczególnie spraw zamieszkiwania krewnych poza PRL lub podejrzeń o niewłaściwe zachowanie czy kłopoty natury polityczno-moralnej. Największy problem odnotowano w przygotowaniu zwolnień osób zakwalifikowanych do odejścia z MSZ. Czesław Dęga deklarował, że czuwa nad realizacją tego procesu, ale chyba nie do końca udawało mu się wyrzucić

mocknita Komitetu Obrony Kraju przy MSZ do szefa Sztabu Generalnego WP o sytuacji kadrowej MSZ (z załącznikami) [w:] PDD 1982.

⁸⁶ AIPN, 1585/1336, Notatka dotycząca weryfikacji kadr w MSZ, [kwiecień 1982 r.], k. 163.

⁸⁷ AIPN, 2174/6555, Opinia specjalna płk. Kazimierza Stefanowicza, 12 VIII 1983 r., k. 65.

⁸⁸ Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, TAP 1849/95/2574, Opinia specjalna płk. Stanisława Wójcika, 12 VIII 1983 r., k. 28.

właściwą presję na ministra Józefa Czyrka oraz dyrektora Stanisława Matoska. I sprawa mocno przeciągała się w czasie. Znalazło to później odzwierciedlenie w komentarzach pracowników resortu, którzy nie widzieli efektów przeglądu i nie rozumieli, dlaczego nikomu nic się nie stało mimo negatywnych ocen. Usprawiedliwiano to tym, że jednoczesne odejście z MSZ 70 osób nie było możliwe, szczególnie że w kadrach panował poważny chaos w dokumentacji osobowej⁸⁹. Dziś wiadomo, że sprawy te zostały jednak przez komisarzy wojskowych dopilnowane i w latach 1982–1983 z resortu zwolniono ostatecznie 170 osób, z czego 34 ze stanowisk kierowniczych (wiceminister, dyrektorzy, wicedyrektorzy oraz ambasadorowie)⁹⁰.

Wnioski organizacyjne

Poza koniecznym przeglądem kadr MSZ na placówkach zagranicznych komisarz wojskowy – pełnomocnik KOK gen. bryg. Czesław Dęga od samego początku postulował reorganizację struktury i zmniejszenie etatyzacji poszczególnych ambasad i konsulatów generalnych PRL, pierwotnie ze względu na kryzys finansowy, a następnie z powodu zmian politycznych i relacji gospodarczych z Zachodem po wprowadzeniu stanu wojennego. Podobne wnioski formułował również szef Zarządu II SG WP płk Roman Misztal, który całą sytuację spuentował w piśmie z 22 lutego 1982 r. do ministra obrony narodowej gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego:

Trwający kryzys w naszym kraju powoduje konieczność dokonania korekty wydatków na utrzymanie i działalność polskich przedstawicielstw dyplomatycznych, konsularnych, handlowych i innych. Korekta w budżetach naszych przedstawicielstw zagranicznych jest konieczna również ze względu na zmianę zakresu (zmniejszenie się) wymiany handlowej oraz ruchu turystycznego, współpracy naukowo-technicznej i kulturalnej z zagranicą. Szczególnej rewizji wymaga również obsada etatowa placówek, która w latach 70. została w nieuzasadniony sposób nadmiernie rozbudowana. Wynikające z tej rewizji oszczędności (likwidacja i komasacja etatów, obniżenie rangi

⁸⁹ AIPN, 2602/20038, Uwagi, wnioski i oceny Grupy Roboczej KOK do przeglądu kadrowego w MSZ. Załącznik nr 3 do pisma do szefa Sztabu Generalnego WP, 18 VI 1982 r., k. 380; 18 czerwca, pismo pełnomocnika Komitetu Obrony Kraju przy MSZ do szefa Sztabu Generalnego WP o sytuacji kadrowej MSZ (z załącznikami) [w:] PDD 1982.

⁹⁰ AIPN, 3558/4, t. 1, Notatka dotycząca kontrwywiadowczego zabezpieczenia obiektu krypt. „Biuro”, 31 I 1984 r., k. 51–52.

części etatów, łączenie dublujących się przedstawicielstw, a co za tym idzie rezygnacja z części budynków, samochodów i nadmiernych wydatków administracyjnych i reprezentacyjnych) mogą przynieść poważne zmniejszenie wydatków dewizowych państwa – sięgających w skali rocznej kilku milionów dolarów⁹¹.

W związku z oczekiwaniami formułowanymi na poziomie rządowym oraz partyjnym minister Józef Czyrek powołał specjalny wewnątrzresortowy „zespół oszczędnościowy”. Na czele tego gremium stanął wiceminister Tadeusz Olechowski, a w jego prace zostali włączeni przedstawiciele KOK z Zarządu II SG WP. Przygotowano kilka projektów analizowanych następnie w styczniu, lutym, kwietniu i czerwcu⁹². Ostatecznie jesienią przystąpiono do oczekiwanej redukcji personelu, przy czym trwała ona kilka miesięcy i objęła także wakaty. Łącznie zlikwidowano 112 etatów, a 18 zawieszono⁹³. To całkiem sporo, jeśli się weźmie pod uwagę, że na placówkach w tym czasie pracowało niewiele ponad 700 dyplomatów i osób niższego personelu pomocniczego. Był to drugi rok „zaciskania pasa” w MSZ, a także szerzej – w całej służbie zagranicznej PRL⁹⁴.

Podsumowanie

Podsumowując proces przeglądu kadrowego i oceny pracowników resortu dyplomacji, należy zgodzić się z historykiem Andrzejem Paczkowskim. Już kilka lat temu zauważył on, że „czystka, która po wprowadzeniu stanu wojennego objęła wiele sektorów administracji państwowej oraz wymiar sprawiedliwości, nie dotknęła w jakiś wyraźniejszy sposób MSZ. Można mówić raczej o samooczyszczeniu resortu”⁹⁵. Potwierdza to analiza porównawcza dokonana przez Pawła Cerankę, który zestawiał ze sobą zmiany personalne w dwóch okresach – między

⁹¹ AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie możliwości uzyskania oszczędności dewizowych w polskich placówkach zagranicznych, 22 II 1982 r., k. 384.

⁹² AIPN, 3558/4, t. 1, Notatka dotycząca rezerw oszczędnościowych w służbie zagranicznej, 6 I 1982 r., k. 21–24; AIPN, 2602/20038, Informacja w sprawie możliwości uzyskania oszczędności dewizowych w polskich placówkach zagranicznych, 22 II 1982 r., k. 384–414; *ibidem*, Pismo do Wojciecha Jaruzelskiego, 17 IV 1982 r., k. 424–426; *ibidem*, Meldunek dotyczący przedsięwzięć oszczędnościowych dokonywanych w MSZ od 23 XII 1981 do czerwca 1982 r., 25 VI 1982 r., k. 427–430.

⁹³ AIPN, 2602/20038, Zestawienie etatów likwidowanych na placówkach MSZ w 1982 r., b.d., k. 416–423.

⁹⁴ W 1981 r. w ramach działalności MSZ ograniczono wydatki o 426 mln zł, a w MHZ o 2 mld 902 mln zł. Zob. AAN, 126/315, Informacja o realizacji w 1981 r. programów oszczędnościowych w przekroju resortowym i wojewódzkim, 22 IV 1982 r., k. 34.

⁹⁵ A. Paczkowski, *Dyplomacja czasów kryzysu...*, s. 831.

lutym i listopadem 1982 r. oraz między grudniem 1982 i listopadem 1983 r. Liczba zwolnionych urzędników MSZ to odpowiednio 169 i 150 osób. Zasadniczo odpowiada to danym wskazanym we wcześniejszym fragmencie publikacji, czyli liczbom 170 osób zwolnionych po przeglądzie kadr oraz 130 w ramach redukcji na placówkach zagranicznych w latach 1982–1983⁹⁶. Należy uznać, że komisja ds. przeglądu kadr MSZ oraz zespół oszczędnościowy z 1982 r. działały po myśli kierownictwa samego resortu i weryfikacja kadr odbyła się w duchu jego oczekiwań, a nie cywilnego i wojskowego wywiadu czy komisarzy KOK.

Zastanawia to szczególnie mocno w kontekście negatywnego oceniania MSZ przez gen. Jaruzelskiego, który obarczał polską dyplomację współodpowiedzialnością za szerokie otwarcie się na Zachód w czasach rządów Edwarda Gierka⁹⁷. Ostatecznie jedyną poważną decyzją personalną w MSZ okazała się dymisja wiceministra Mariana Dobrosielskiego, wieloletniego promotora Bogdana Walewskiego, dokonana z końcem 1981 r. Zresztą przygotowywano się do niej ponad pół roku. Z perspektywy czasu nie można jej wiązać z przeglądem kadrowym, jak próbowali to zrobić członkowie komisji kwalifikacyjnej, a także nieświadomi okoliczności zwolnienia pracownicy resortu.

Zła sytuacja personalna w MSZ nie była też powodem odejścia z urzędu ministra Józefa Czyrka. W kilka tygodni po przeglądzie kadr, to jest w lipcu 1982 r., został on zastąpiony przez Stefana Olszowskiego, stało się to jednak wskutek szerszych rozsad na szczytach peerelowskiej władzy, przeprowadzonych przez gen. Jaruzelskiego⁹⁸. Do końca lat osiemdziesiątych XX w. Czyrek był jego bliskim współpracownikiem, najpierw w Biurze Politycznym KC PZPR, a następnie w Kancelarii Prezydenta w randze ministra stanu (1989–1990). Odejście z MSZ było więc politycznym awansem Czyrka⁹⁹.

„Czystka” okazała się tylko szumną zapowiedzią, która nie doprowadziła do diametralnych zmian w ministerstwie¹⁰⁰. Większe efekty przyniósł dopiero systemowy przegląd kadr przeprowadzony w MSZ na przełomie 1986 i 1987 r.

⁹⁶ Por. P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR...*, s. 295.

⁹⁷ A. Dudek, *Obóz władzy...*, s. 235.

⁹⁸ Świadczy o tym choćby dyskusja w ramach posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR z 15 VII 1982 r., kiedy kilka osób z tego gremium było całkowicie zaskoczonych propozycjami I sekretarza KC PZPR gen. armii Wojciech Jaruzelskiego, a próbowało dyskutować na temat zmian w kierownictwie partii i rządu. Zob. AAN, KC PZPR, BP, V/178, Protokół nr 40 posiedzenia BP KC PZPR, 15 VII 1982 r., k. 4–8; *ibidem*, Protokół nr 41 posiedzenia BP KC PZPR, 16 VII 1982 r., k. 9; *ibidem*, Protokół nr 42 posiedzenia BP KC PZPR, 20 VII 1982 r., k. 10–11.

⁹⁹ A. Paczkowski, *Dyplomacja czasów kryzysu...*, s. 826–827.

¹⁰⁰ Określenie „czystka” pojawia się w dokumentach niezmiernie rzadko. Zob. AIPN, 3558/4, t. 1, Notatka dotycząca kontrwywiadowczego zabezpieczenia obiektu krypt. „Biuro”, 31 I 1984 r., k. 54.

w ramach tzw. atestacji¹⁰¹. Wydaje się, że brak ostrej weryfikacji wynikał z obaw decydentów z kierownictwa partii i aparatu bezpieczeństwa przed kolejną falą ucieczek. Poza tym przedstawicielom aparatu bezpieczeństwa trudno było informacje zawarte w doniesieniach agenturalnych uczynić przedmiotem dyskusji komisji weryfikacyjnej bez zdemaskowania swoich tajnych współpracowników, podobnie jak nie można było uznać plotek za wiarygodne informacje. W rezultacie liczba dyplomatów faktycznie zwolnionych z pracy była relatywnie niska, ponieważ – mimo wszystkich wskazanych powyżej zarzutów – brakowało stosownych dowodów na nielegalną czy też opozycyjną działalność. O ile w ogóle w MSZ do takiej dochodziło, wydaje się bowiem, że dyplomaci należeli do najbardziej lojalnych urzędników w PRL.

Szerszym pokłosem przeglądów kadrowych w partii i administracji państwowej szczebla centralnego (w tym MSZ) i wojewódzkiego stało się opracowanie jednolitych standardów w formie tzw. Polityki kadrowej PZPR, określającej zasady doboru osób na stanowiska kierownicze i tzw. rezerwy kadrowej, doskonalenia zawodowego, oceny i aktywizacji kadr, ich rotacji, a także zadań organizacji partyjnej w ramach tejże polityki. W specjalnym załączniku dodatkowo zostały wskazane stanowiska kierownicze, które podlegały opiniowaniu przez określone instancje PZPR¹⁰². Ostateczny kształt postulowanych rozwiązań został ustalony w dokumencie Główne założenia polityki kadrowej PZPR, przyjętym do realizacji dopiero na XIII Plenum KC PZPR w październiku 1983 r.¹⁰³ W powyższych dokumentach cykliczne przeglądy kadr połączone z oceną pracowniczą wskazano jako istotny element zarządzania kadrami w urzędach administracji centralnej, samo Ministerstwo Spraw Zagranicznych znalazło się w gronie tych resortów, którym Komitet Centralny PZPR zalecał szczególną dbałość w doborze personelu¹⁰⁴.

¹⁰¹ J. Kukułka, *Dyplomacja polska...*, s. 578.

¹⁰² AAN, KC PZPR, BP, V/176, Główne założenia polityki kadrowej PZPR. Projekt, 26 VI 1982 r., k. 94–111; AAN, URM, 126/322, Główne założenia polityki kadrowej PZPR. Projekt, 26 VI 1982 r., s. 95–112; AAN, KC PZPR, BP, V/176, Tryb postępowania instancji partyjnych przy powoływaniu kadr kierowniczych, 26 VI 1982 r., k. 112–119; AAN, KC PZPR, BP, V/177, Główne założenia polityki kadrowej PZPR. Projekt, 7 VII 1982 r., k. 107–127; *ibidem*, Tryb postępowania instancji partyjnych przy powoływaniu kadr kierowniczych, 7 VII 1982 r., k. 128–135; AAN, URM, 126/322, Zasady polityki kadrowej w administracji państwowej, 27 IX 1982 r., k. 205–209; KC PZPR, WK, XIX 39, Główne założenia polityki kadrowej PZPR, listopad 1982 r., b.p.

¹⁰³ AAN, KC PZPR, WK, XIX/39, Główne założenia polityki kadrowej PZPR (przyjęte na XIII Plenum KC PZPR), listopad 1983 r., b.p.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, V/174 – V/178, XIX/1, XIX/2, XIX/5, XIX/8, XIX/13, XIX/15, XIX/24, XIX/29, XIX/37, XIX/39, XX/22, LXIX/344, LXIX/353, LXXVI/338.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Ministerstwo Obrony Narodowej w Warszawie 1945–, 2174/6555; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, 00231/91, t. 1–2, 0582/157, t. 3, 1585/203, 1585/1008, 1585/1336, 3558/4, t. 1–5; Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Warszawie 1951–1990, 2602/15072, 2602/20036, 2602/20038, 2602/20752; Zbiór materiałów archiwalnych dot. wydarzeń stanu wojennego w Polsce, 1405/115.
- Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, z. 17/2009, w. 11, t. 27007; Protokół Dyplomatyczny 1981, 7/84, Węgry, Wietnam, ogólne.
- Archiwum Rady Ministrów w Warszawie, Urząd Rady Ministrów Biuro Prezydialne, 1823/4, t. 1.
- Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, TAP 1849/95/2574.

Źródła opublikowane

- Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL z lat 1953–1990*, wstęp W. Bagieński, wybór i oprac. W. Bagieński, A.K. Piekarska, Warszawa 2020.
- Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1981 lipiec–grudzień*, red. P. Długolecki, Warszawa 2022.
- Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1982*, red. M. Ruchniewicz, współpraca P. Długolecki, Warszawa 2025 (książka w przygotowaniu do druku).
- PZPR a Solidarność 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego*, wstęp T. Kozłowski, Warszawa 2013.

Wspomnienia

- Kosobudzki T. [właśc. Z. Kacpura], *MSZ od środka*, Warszawa 1990.
- Noworyta E., *Polityka i dyplomacja. Wspomnienia ambasadora*, Łódź 2008.
- Tomala M., *Z dni chmurnych i górnych w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych*, Toruń 2002.
- Winiewicz J., *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Poznań 1985.

Opracowania

- Bagieński W., *Dokumentacja związana z opiniowaniem pracowników służby zagranicznej PRL* [w:] *Ewidencja i kategorie spraw operacyjnych Departamentu I MSW oraz jego poprzedników* (książka w przygotowaniu do druku).

Polityka kadrowa w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w latach 1981–1983...

- Bagieński W., *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r.* [w:] *Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. P. Knap, M. Dźwigał, P. Skubisz, Szczecin 2021.
- Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 2, Warszawa 2017.
- Bułhak W., *Sąsiedzi dalsi i bliżsi. Relacje pomiędzy wywiadem wojskowym a wywiadem cywilnym w Polsce w latach 1947–1990* [w:] *Wojsko – polityka – społeczeństwo. Studia z historii społecznej od antyku do współczesności*, red. J. Jędrusiak et al., Wrocław 2013 („Wrocławskie Studia z Historii Wojskowości”, t. 2).
- Cenciekiewicz S., *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011.
- Ceranka P., *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 1949–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 1 (27).
- Dudek A., *Obóz władzy w okresie stanu wojennego*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2002, nr 2.
- Gasztold P., *Towarzysze z betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019.
- Kukułka J., *Dyplomacja polska w latach 1944–1989* [w:] *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002.
- Ligarski S., Majchrzak G., *Czystki w środowisku dziennikarskim*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 11–12 (132–133).
- Ligarski S., Majchrzak G., *„Trzeba oczyścić środowisko dziennikarskie z niezdrowych elementów”. Weryfikacja dziennikarzy w okresie stanu wojennego* [w:] *Wojna o eter. Media elektroniczne od „solidarnościowego karnawału” do początków rządów „solidarnościowych”*, red. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2016.
- Majchrzak G., *Represje lat osiemdziesiątych – ze szczególnym uwzględnieniem stanu wojennego* [w:] *Dekada Jaruzelskiego. Z historii politycznej PRL 1980–1989/90*, red. R. Spatek, Warszawa 2024.
- Majchrzak G., *Weryfikacja dziennikarzy w okresie stanu wojennego* [w:] *Dziennikarze władzy, władza dziennikarzom*, red. T. Wolsza, S. Ligarski, Warszawa 2010.
- Majchrzak G., *Wierność albo weryfikacja*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 12 (83).
- Osmańczyk E.J., *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1982.
- Paczkowski A., *Dyplomacja czasów kryzysu (1980–1989)* [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010.
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006.
- Piotrowski P., *Udział Wojska Polskiego w realizacji stanu wojennego* [w:] *Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce. Materiały pokonferencyjne*, red. P. Piotrowski, Wrocław 2010.
- Pleskot P., *Rurarz, Spasowski – żywoty równoległe. Wokół ucieczek ambasadorów PRL w grudniu 1981 r.*, t. 1–2, Warszawa 2023.
- Polskie Radio i Telewizja w stanie wojennym*, wstęp i oprac. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2011.

- Skrzypek A., *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk–Warszawa 2010.
- Skubisz P., *Amerykański list do agenta. Szpiegowska sprawa Stanisława Dembowskiego*, „Nasza Historia” 2022, nr 11 (103).
- Skubisz P., *Płotka w sieci. Bogdan Walewski, czyli polski dyplomata i amerykański szpieg* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016.
- Skubisz P., „Z całą surowością prawa...” *Historia Leszka Chrósta – współpracownika wywiadu amerykańskiego* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015.
- Sonnenfeld R., *Funkcje i struktura Sekretariatu ONZ*, Warszawa 1967.
- Wicenty D., *Weryfikacja gdańskich dziennikarzy w stanie wojennym*, Gdańsk 2015.

PAWEŁ SKUBISZ – doktor nauk humanistycznych, historyk, absolwent Uniwersytetu Szczecińskiego, pracownik naukowy Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół dziejów najnowszych Polski, szczególnie historii wojskowości II Rzeczypospolitej, komunistycznego aparatu represji w PRL, wywiadu, kontrwywiadu oraz formacji ochrony granic.

PAWEŁ SKUBISZ – Dr. in Humanities, historian, graduate of the University of Szczecin, employee of the Institute of National Remembrance in Warsaw Historical Research Office, member of the editorial board of *Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989*. His research interests focus on the recent history of Poland, particularly the military history of the Second Polish Republic, the Communist apparatus of repression in the Polish People’s Republic, and intelligence, counterintelligence and border-protection formations.